

UDK 811.163.42'282(497.5 Donji Humac)

Izvorni znanstveni članak

Primljen 02.12. 2013.

Prihvaćen za tisak 19.11. 2014.

Filip Galović

Zagreb

Govor Donjega Humca

U članku se na temelju recentnih terenskih istraživanja prikazuju jezične značajke mjesnoga govora Donjega Humca na otoku Braču. Rezultati ispitivanja posvjedočuju da se veći dio jezičnih osobina donjohumčanskoga govora može ovjeriti u dosadašnjim opisima bračkih čakavskih govora u cjelini, no ipak neke razlike i promjene ukazuju na potrebu novijih istraživanja na terenu, kao i na potrebu zasebnih prikaza određenih govora.

Ključne riječi: Donji Humac; brački govori; jezične osobitosti; dijalektologija.

1. Uvod

Donji Humac, jedno od najstarijih bračkih naselja, smješten je u središnjem dijelu otoka Brača, nešto manje od dva kilometra sjeverozapadno od mjesta Nerežišća čijoj općini i pripada. Prvi se put spominje 1375. godine. U blizini naselja nalazi se spilja Kopačina, najstarije poznato čovjekovo obitavalište na Braču. Ondje su pronađeni tragovi života iz razdoblja od VIII. do III. tisućljeća pr. K., pa neki arheolozi smatraju da je riječ o najstarijem čovjekovu prebivalištu u Dalmaciji. Nedaleko se nalazi i crkvice Sv. Ilije koja datira iz X. stoljeća, a sagrađena je na ostacima rimskoga mauzoleja. Valja spomenuti i ranoromaničku crkvicu sv. Luke iz XI./ XII. stoljeća, pa i crkvicu sv. Križa iz XIV./ XV. stoljeća. Župna crkva, koja je dograđivanjima i proširenjima nastala na mjestu nekadašnje crkvice Stomorice iz X. stoljeća, posvećena je svetomu Fabijanu i Sebastijanu. U njoj se čuva vrlo vrijedna freska iz XIII. stoljeća, jedna od najstarijih u južnoj Hrvatskoj, nekoć i danas veliki motiv hodočašćenja mnogih vjernika.

Karta 1. Geografski položaj područja istraživanja.

Uz naselje je nalazište cijenjenoga bračkoga bijeloga kamena, što je dijelom usmjerilo njegov razvoj. I danas je tradicija obrade kamena dobro sačuvana pa je mjesto dalo poznate kamenoklesare i kipare. Stariji stanovnici bave se

poljoprivredom, uzgojem domaćih životinja i lovom, a mlađi spomenutim granama, klesarstvom, ugostiteljstvom ili gravitiraju Nerežišćima gdje često pronalaze posao u raznim poljima. Ovo se mjesto ističe po lijepim starinskim kamenim kućama i zdanjima, po sačuvanoj tradiciji i raznim pučkim običajima. Donji Humac danas broji 157 stalnih stanovnika.¹ Etnici ovoga naselja glase *Hunčānanin* i *Hunčōnka*, a ktetik *hunčōnski*.²

2. Dosadašnja istraživanja donjohumčanskoga govora

Temeljiti prikaz jezičnih osobina bračkih čakavskih govora dao je Mate Hraste početkom 40-ih godina (*Čakavski dijalekat ostrva Brača*), potom i Petar Šimunović 70-ih (*Čakavština srednjodalmatinskih otoka; Ogljed jezičnih osobina bračke čakavštine*). Čakavska naselja Ložišća i Praznice te štokavsko naselje Sumartin istraženi su u drugoj polovici XX. stoljeća kao punktovi za Hrvatski jezični atlas. Govor je Donjega Humca 80-ih godina obuhvaćen u istraživanju sličnosti i razlika govora otoka Brača (*Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja*), odnosno terenski je ispitano 350 riječi bazičnoga rječnika svakoga od 16 bračkih naselja (Sujoldžić, Finka, Šimunović, Rudan). Ovostoljetna recentna dijalektološka istraživanja bračkih idioma odnose se na govor čakavske Milne (*O nekim značajkama govora Milne; Romanski elementi u semantičkome polju odjeće, obuće i modnih dodataka u milnarskome idiomu*) i čakavskoga naselja Ložišća (*Jezične osobitosti mjesnoga govora Ložišća na otoku Braču; Nazivi za zanimanja, zvanja i počasne službe romanskoga podrijetla u govoru Ložišća na otoku Braču*) (Galović).

Treba istaknuti da je onomastika i toponimija otoka dobro obrađena (Šimunović). Godine 2006. izrađen je opsežan rječnik bračke čakavštine kojemu je temelj govor Dračevice (*Rječnik bračkih čakavskih govora*) (Šimunović).

U dijalektološkoj literaturi govor Donjega Humca nije samostalno opisan, ali se veći dio njegovih značajki može potvrditi u dosadašnjim opisima bračkih govora, naravno, uz poneke razlike. Cilj je ovoga rada opisati jezične karakteristike donjohumčanskoga idioma koje su dobivene na temelju autorovih novijih istraživanja na terenu.

¹ Podatak Državnoga zavoda za statistiku (popis stanovništva 2011. godine).

² S obzirom na to da na otoku postoje naselja Donji Humac i Gornji Humac, etnici ponekada mogu zbunjivati. Stanovnik je Donjega Humca *Hunčānanin*, a Gornjega Humca *Hunčānin*. Stanovnica i Donjega i Gornjega Humca jest *Hunčōnka*.

3. Terensko istraživanje

Govor je terenski istražen u nekoliko navrata 2012. i 2013. godine. Ispitivanje se sastojalo od dva dijela: s obavjesnicima su najprije vođeni slobodni razgovori različitih sadržaja, a potom su posebno koncipiranim upitnikom ispitivane karakteristike idioma na fonološkoj i morfološkoj razini te dijelom na leksičkoj. S obzirom na podulje nevezane razgovore i njihovu dobru jezičnu građu, veći je dio primjera u radu ekscerpiran iz istih, a ostalo je dopunjeno rezultatima iz upitnika.³ Od desetak informatora naročito su se istakli sljedeći: Ica (Margarita) Jadrijević (1937.), Vesna Jakšić (1937.), Lukra Dragičević (1938.), Lenko Dragičević (1940.), Smiljana Jadrijević (1944.), Tomislav Jakšić (1960.), Lovre Jakšić (1981.) te Jakov Jakšić (1988.).

4. Fonologija govora – vokalski sustav

4.1. Inventar i distribucija

Vokalski sustav mjesnoga govora Donjega Humca sastoji se od ovih jedinica:

dugi vokali: /ā/, /ē/, /ī/, /ō/, /ō̄/, /ū/

kratki vokali: /ǎ/, /ě/, /ĩ/, /ǒ/, /ǒ̄/, /ũ/

U funkciji silabema javlja se i /ɾ/, koji je uvijek kratak.

Distribucija je vokalskih fonema uglavnom slobodna. Svaki se od vokala, u načelu, može naći u inicijalnome, medijalnome i finalnome položaju u riječi, ispred i iza bilo kojega konsonanta, osim uz /ɾ/.

Distribucijsko ograničenje odnosi se na /ā/ koji se javlja samo u naglašenim nefinalnim slogovima. Takav je /ā/ nastao duljenjem kratkoga naglašenog /a/ u otvorenome slogu u svim pozicijama osim u finalnome ili jedinome slogu.⁴ Svaki

³ Birani su informatori koji pripadaju starijoj i srednjoj generaciji, koji su rođeni u Donjem Humcu i koji su cijeli život ili veći dio života ondje i proveli. Samo je jedan od njih trajno naseljen u Australiji, povremeno dolazi u rodno naselje i ima dobro sačuvan govor. Kako bismo dobili što cjelovitiju sliku idioma, a uzimajući u obzir činjenicu da se govor starije i srednje generacije nerijetko razlikuje od govora mladih, u ispitivanje su bili uključeni i neki mlađi ispitanici koji su iznimno dobro potvrdili čakavske crte.

⁴ Riječ je o vrlo mladome duljenju koje se odvijalo u posljednjih dvjestotinjak godina. Premda je takav tip duljenja gotovo dosljedan jer pogađa svako nefinalno ā (osim u futuriskim oblicima tipa *zvāčete* i *sveza* tipa *sestrā_je*), ima i nekih sporadičnih primjera (pretežno posuđenice ili novije riječi) u kojima nije provedeno, npr. *sāmostan*, *Jākša*, *banāna*, *frāña*, *vlāga* (češće *umidēca*), *zābava*, *pāzit* – *pāzin*, *pāzite se* ali: *gādit* – *gādin*, *vādit* – *vādin* i sl.

produljeni /ā/ ostaje bez promjene vokalske boje za razliku od polaznog /ā/ koje se redovito zatvorilo do /ō/, a čija se zatvorenost čuva i u naknadno pokraćenim dugim zanaglasnim slogovima.

Dugi vokali dolaze pod dugim naglascima i u slogu ispred naglasaka izuzev vokala /ā/ koji dolazi jedino pod dugim uzlaznim naglaskom i ne može stajati ni ispred ni iza naglasaka. Kratki vokali mogu se naći pod kratkim naglaskom te u slogu ispred i iza naglasaka osim vokala /a/ pod kratkim naglaskom koji se javlja samo u finalnome ili jedinome slogu.

Silabem /r/ može stajati u inicijalnome, medijalnome, finalnome ili u jedinome slogu između dvaju konsonanata: *brstīt*, *četredesēt*, *gřlo*, *hrže* 3. l. jd. prez., *přst*, *smřknut se*, *trkāt* ('trčati'), *Uskřs*, *vršnīca* ('vršnjakinja'), *zagrñut*. Za ovoga istraživanja nije ovjeren na početku i dočetu riječi.

Tablica 1. Primjeri kratkih naglašanih i nenaglašanih vokala.

vokal	naglašen	nenaglašen	
		prednaglasni	zanaglasni
a	<i>ko<u>t</u>ac</i> , <i>slu<u>ž</u>b<u>a</u></i> , <i>p<u>iv</u>ac</i> , <i>so<u>ton</u>a</i>	<i>ca<u>kl</u>o</i> , <i>ka<u>mp</u>an<u>e</u>l</i> , <i>na<u>v</u>ř<u>co</u>t</i> , <i>pa<u>nd</u>il</i>	<i>m<u>e</u>tar</i> , <i>op<u>r</u>o<u>l</u>a</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>p<u>ř</u>jatejima</i> D mn., <i>ta<u>m</u>j<u>ā</u>na</i> G jd.
e	<i>do<u>n</u>e<u>ste</u></i> 2. l. mn. imp!, <i>gl<u>e</u>do<u>t</u></i> , <i>gr<u>e</u>ba</i> G jd., <i>se<u>str</u>e</i> N mn.	<i>fe<u>br</u>o<u>r</u></i> , <i>me<u>š</u>tr<u>o</u>vica</i> , <i>pe<u>č</u>e<u>m</u>o</i> 1. l. mn. prez., <i>ra<u>ž</u>e<u>j</u>ala</i> gl. prid. rad. ž. jd.	<i>ne<u>g</u>o<u>ve</u>ga</i> , <i>o<u>n</u>d<u>e</u>l</i> , <i>pa<u>m</u>e<u>t</u>an</i> , <i>ž<u>ā</u>n<u>e</u>mo</i> 1. l. mn. prez.
i	<i>kr<u>v</u>i</i> L jd., <i>p<u>r</u>igo<u>ř</u>it</i> , <i>za<u>fr</u>i<u>go</u>s</i> 2. l. jd. prez., <i>zas<u>v</u>it<u>l</u>it</i>	<i>iz<u>o</u>jde</i> 3. l. jd. prez., <i>pi<u>j</u>acu</i> A jd., <i>sliz<u>i</u>n<u>u</u></i> A jd., <i>u<u>č</u>in</i> gl. prid. rad. m. jd.	<i>ko<u>n</u>o<u>b</u>ima</i> L mn., <i>uzo<u>r</u>ali</i> gl. prid. rad. m. mn., <i>za<u>p</u>o<u>l</u>i</i> 3. l. jd. prez., <i>ž<u>e</u>pi<u>h</u></i> G mn.
o	<i>b<u>o</u>lestan</i> , <i>du<u>bo</u>ko</i> pril., <i>ko<u>ko</u>še</i> A mn., <i>z<u>o</u>ko<u>na</u></i> G jd.	<i>do<u>d</u>i<u>jo</u></i> gl. prid. rad. m. jd., <i>ko<u>no</u>p<u>i</u>ma</i> I mn., <i>oz<u>e</u>bla</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>pro<u>v</u>ja<u>la</u></i> gl. prid. rad. ž. jd.	<i>č<u>e</u>ko<u>la</u></i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>č<u>e</u>lo<u>v</u></i> , <i>na<u>r</u>ā<u>no</u>č</i> G mn., <i>pi<u>š</u>mo</i>
o	-	-	<i>gr<u>i</u>ho<u>v</u></i> G mn., <i>ka<u>pe</u>li<u>no</u>n</i> I jd., <i>ko<u>pi</u>to<u>n</u></i> I jd., <i>no<u>vo</u>j</i>
u	<i>ba<u>h</u>u<u>ja</u></i> , <i>ku<u>ku</u>ř<u>u</u>z</i> , <i>mo<u>st</u>u</i> L jd., <i>pi<u>j</u>u<u>n</u>ula</i> gl. prid. rad. ž. jd.	<i>ku<u>p</u>i<u>na</u></i> , <i>u<u>m</u>i<u>du</u></i> 3. l. mn. prez., <i>u<u>s</u>ila</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>uz<u>j</u>ahot</i>	<i>kl<u>e</u>kn<u>u</u>li</i> gl. prid. rad. m. mn., <i>ko<u>l</u>cu</i> L jd., <i>ra<u>t</u>u</i> L jd., <i>za<u>p</u>u<u>š</u>u</i> 3. l. mn. prez.

Tablica 2. Primjeri dugih naglašanih i nenaglašanih vokala.

vokal	naglašen	nenaglašen	
		prednaglasni	zanaglasni
a	<i>držāva, otrovāla</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>plākot</i> inf., <i>slāmarica</i>	-	-
ę	<i>apotęka, dvastipętega,</i> <i>odrišęne, uskrsnęcę</i>	<i>misęcima</i> I mn., <i>počętak,</i> <i>rastęgnų</i> gl. prid. rad. m. jd., <i>rępų</i> L jd.	-
i	<i>cīlega, korīzma, popovskī,</i> <i>živījen</i> 1. l. jd. prez.	<i>korīmō</i> 1. l. mn. prez., <i>krīžōn</i> I jd., <i>promīnūt,</i> <i>strīlī</i> D jd.	-
o	<i>bakalōr, olgovōrodu</i> 3. l. mn. prez., <i>stōne,</i> <i>šumprešōjete</i> 2. l. mn. prez.	<i>črčōjak, jōpōh, zarōdīla</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>zōjmī</i> 2. l. jd. imp!	-
o	<i>čimatōrij, ôgna</i> G jd., <i>vōjska, zglōb</i>	<i>dvōrīma</i> L mn., <i>Gōspų</i> A jd., <i>nōžų</i> D jd., <i>popōlnę</i>	-
u	<i>makarūn, podūšen, rūgodu</i> 3. l. mn. prez., <i>uskrsnų</i> gl. prid. rad. m. jd.	<i>mūzē</i> 3. l. jd. prez., <i>pūstīla</i> gl. prid. rad. ž. jd., <i>slanūtāk, sūdīt</i>	-

Silabem /r/ uvijek je kratak te može biti naglašen i nenaglašen.

Tablica 3. Silabem /r/

kratak	naglašen	nenaglašen	
		prednaglasni	zanaglasni
r	<i>hřstula, napřtit, sřpon</i> I jd., <i>vřšalica</i>	<i>bršcōn, krpęjī</i> N mn., <i>strgāt, vřsnīk</i>	<i>nřzbrdica, sāmřt,</i> <i>ūzbrdo</i> pril.

Dva vokala mogu se naći jedan pored drugoga. Zijev se ne uklanja: *kaiš, jauče* 3. l. jd. prez., *naučīt, pāk, praunūk*; zijev može biti uklonjen: *gavūn, kō* ('kao'), *nōpoko, petnājst*.

Ispadanje je inicijalnih vokala zabilježeno: konsekventno u imenicama: *lětrika* ('električna struja'), *tōrik* ('utorak'), *vāla* ('uvala'); fakultativno u zamjeničkih pridjeva i priloga: *(o)vī(n)* ('ovaj'), *(o)nī(n)* ('onaj')..., *(o)vāki, (o)volīki/ (o)vōki,*

(o)nāki/ (o)nakōv; (o)vōde/ (o)vōdē (često vōl), (o)nōde/ (o)nōdē (često nōl), (o)vāmo, (o)nāmo, (o)nāko, (o)vāko itd. U medijalnome položaju: u oblicima imperativa (v. 6.5.3.). Otpadanje vokala na kraju riječi dosljedno se provodi: u dočetu glagolskoga priloga sadašnjega (v. 6.5.9.); u infinitivnome dočetu (v. 6.5.1.).⁵ Kratki vokal uz /r/ u rjeđim primjerima može biti reduciran nakon čega se razvija sekundarni /r̥/ (v. 4.3.8.). Cijeli slog većinom otpada u priložima kōko ('koliko'), (o)nōko, tōko i sl. Kontrakcija je notirana u primjerima pōs ('pojas') i stōt.

Dodavanje je vokala evidentirano u primjeru s mēnon, gdje je vokal analoški umetnut; analogijom u nekih pokaznih zamjenica (fakultativno): (o)tī ('taj'), (o)tā ('ta'), (o)tō ('to'); pokatkad na kraju prijedloga ispred konsonanta: niza skāle, uza kūcu.

Uz inicijalne se vokale u ponekom primjeru postavlja protetsko /j/. Sustavno se pojavljuje u imenici jūsta, uglavnom u prilogu jōpet/ jōpe/ jēpe,⁶ fakultativno u jōči, jūho, jūpala, ali Amērika, ēvo, ime, istina.

4.2. Realizacija vokalskih fonema

Vokali koji prethode dočetnomu nazalu u nekim se slučajevima mogu nazalizirati, pri čemu dočetni nazal iščezava. Takav je fonetski razvoj najčešće ovjeren kod starijih govornika: [brōdq] I jd., [držī] 1. l. jd. prez., [glēdq] 1. l. jd. prez., [tēbq] I jd., [vīdī] 1. l. jd. prez.

Fakultativno se i nesustavno u imenici 'Milna' (naselje) i izvedenicama kadšto reducira kratki vokal /i/, pa se može ostvariti [i̯]: [Mḷnōj] DL jd., [Mḷnōrka], [mḷnōrski].⁷

Silabem /r̥/ realizira se monoftonški.

⁵ Hraste je ustvrdio da se „u mnogim mestima, a osobito u Ložišću i Bobovišću i uopšte na zapadu ostrva, opaža nastojanje da otpadne celi nastavak neodređenog načina -ti, ako se osnova pred tim nastavkom svršava na samoglasnik“ (Hraste 1940: 19). I u govoru je Donjega Humca reduciranje finalnoga /-t/ prilično frekventno, no to je fakultativna pojava, stoga primjere u radu bilježimo s /-t/.

⁶ Moguće od: veznik i + prilog opet.

⁷ Potonja je pojava, prema Hrasti (1940: 17-18), karakteristična za govore zapadnih mjesta Bobovišća i Ložišća „u izgovoru mesta Milne“, no izgleda da je ova crta danas proširena i na neka druga naselja.

4.3. Razvoj pojedinih vokalskih fonema

4.3.1. Odras poluglasova

Negdašnji praslavenski poluglasovi, odnosno novije šva (/ə/ < */ъ/ i */ь/), dali su vokal /a/, naravno, uz neke naknadne promjene u skladu s akcenatsko-fonološkim zakonitostima govora: *dāska*, *dolàc*, *dôn*, *lôž* ('laž'), *ògoń*, *otàc*, *pakòl*, *sôn*, *usahnùt*, *vòsak*. Vokal /a/ od poluglasa u imenici *pàs* provlači se kroz cijelu paradigmu: *pasà* G jd., *pasù* D jd., *pasì* N mn.

Čakavska jaka vokalnost, odnosno vokalizacija poluglasa u slabome položaju, registrirana je u glagolu *vazěšt/ vazìmat* te u pridjevu *vazmèni* (v. 4.4.18.). Ovamo treba pribrojiti i razvoj /jə-/ > /ja-/ u imenici *jāgla/ jōgla*.⁸

4.3.2. Ishodišni */j/

U bračkim je govorima kontinuata ishodišnoga */j/ bez izuzetka vokal /u/, čime se govor Donjega Humca ne razlikuje od drugih bračkih govora: *būh* G mn., *jābuka*, *mučàt*, *pūk*, *spūž* ('puž'), *sūnce*, *sūze* N mn., *tūst* (*Tūsto Kōtè*, nadimak), *vūk*, *vūna*, *žūč*.

4.3.3. Odras prednjega nazala */e/

U mnogim je čakavskim govorima prednji nazal */e/ reflektirao dvojako: u postpalatalnome položaju (iza /j/, /č/, /ž/) u vokal /a/, a u ostalim položajima u /e/. U donjohumčanskome idiomu refleks /a/ nahodimo u ovim pojavnica: *jazìk* uz rjeđe *jezik*,⁹ *jāšmik/ jāšmin* ('ječmenac'),¹⁰ (*po*)*žāńot* – (*po*)*žàt*, *ujòt*, *zajòt*, ali *počèt*, *žèdan*, *žèja*, *žètva*. Zanimljivo je naglasiti da infinitiv glagola *prijòt*, kao ni njegovi oblici, nisu potvrđeni u slobodnim razgovorima, a niti nizom usmjerenih pitanja, osim: *nè znon hòcedu mi molìtve bìt prìjote*; *kò mòli*, *bìce mu prìjoto*. U ostalim je pozicijama, razumije se, refleks /e/: *mèso*, *mìsec*, *pāmet*, *pètàk*, *popèt se*, *svèti*, *telètina*, *tèški*, *vèžàt*, *vìme*.

⁸ Ovjerene su obje mogućnosti, a jedan mlađi informator kazuje *jaglà*. Dvojstvo je markirano i u Milni.

⁹ Kao rezultati istraživanja sličnosti i razlika bračkih govora navedeni su primjeri analiziranih riječi bazičnoga vokabulara pojedinih govora. Za govor je Donjega Humca zabilježen samo lik *jezik* (usp. Sujoldžić i dr., 1988: 167). U Šimunovićeve je *Rječniku*, pak, notiran lik *jazik* s primjerom iz Donjega Humca: *Ništa ne govòriš kakò da si prez jazika* (2009: 351). U današnjem je govoru, iako se pokatkad čuje i *jezik*, oblik *jazik* osjetno frekventniji.

¹⁰ Nešto je češći leksem *roščič*.

4.3.4. Odras stražnjega nazala */q/.

Praslavenski nazal stražnje artikulacije */q/ (> /q/) u bračkim se govorima odrazio kao /u/, odnosno rezultatom je ujednačen s refleksom ishodišnoga */j/, kako se i očekuje. Donjohumčanske su potvrđnice: *būdeš* 2. l. jd. prez., *grēdū* 3. l. mn. prez., *gūsto* pril., *kūcu* A jd., *līpu* A jd., *mūkà* ('brašno'), *mūž*, *rūkà*, *sūdàc*, *sūsīd*, *trēsū* 3. l. mn. prez., *trūba*, *tvojū* A jd., *unūtra*, *žejūd* ('žir').

U infinitivu glagola druge vrste konsekventno stoji sufiks /nu/ (< /nq/): *dīgnut*, *kāpnut*, *klēknut*, *maknūt*, *olkīnut*, *taknūt*.

4.3.5. Promjena /ra/ > /re/

U govoru je Donjega Humca posvjedočena promjena /ra/ > /re/ u osnovama glagola *krēst* i *rēst* i u imenici *rēbàc* te u njihovim oblicima: *dobrò se nakrēla*; *òn bi pòkre svè*; *òn kredè*; *slābo rēstè blītva*; *nī nīšta narēsa*; *smrīč rēstè po gorī*; *svīma nan je prirēsa sřcu*; *rēbàc na ponīstru*; *rēci i bēštije*.

4.3.6. Refleks jata

Stari jat (*/ě/ > /ę/) sustavno je zamijenjen vokalom /i/, što se uočava u sljedećim kategorijama:

- u korijenskim morfemima:

grīh, *likōr*, *līn*, *mihūr*, *mīsīt*, *navīstīt*, *sikīra*, *sīme*, *snīg*, *svīcà*, *zvīzdà*;

- u tvorbenim morfemima:

bolīt, *dī*, *doživīli*, *dvī*, *kolīno*, *kudīja*, *nadebelīt*, *poletīt*, *trpīt*, *umrīt*;

- u relacijskim morfemima:

(o)*nakòvih* G mn., *prama sèbi*, *sestrī* DL jd., *o tèbi*, *s vašin bròdon*, *žūtih* G mn.

U bračkim su čakavskim govorima prisutni i neki stalni ekavizmi, kako je to zabilježeno u dosadašnjoj dijalektološkoj literaturi.¹¹ Veći je dio navedenih

¹¹ Hraste navodi: „Zamenu ovoga glasa [ě] sa e nalazimo u istim rečima kao i na Hvaru, dakle: *vēnac*, *ozlēđī(t)*, *òzleda*, *starešīna* i *starišīna*, *òseka*, *osēknū(t)*, *zēnica* i *zīnica*, *vēja* i *vīja*, *sēst*, *sedī(t)* i *sidī(t)*, *sedīn* i *sidīn*. Ovamo bi se mogle ubrojiti i reči: *zanovētā(t)*, *kōren*, *korēnje*, *iskorēnī(t)*, *gōre*, *dōle* i *gōri*, *dōli...*“ (1940: 17). Slično ističe i Šimunović: „U njima [bračkim govorima] se ipak nalazi nekoliko ekavizama kao npr. u leksemima: *vēnac*, *òzleda*, *kōren*, *telesò*, *starešīna*, *osēknūt*, *ozlēđīt*, *zanovētāt* (...), *vretenò*, *òbe*, *òbedvi*, *Bēlič*, *kōstret*, *jāstreb*, *sest*, u kojem je e vjerojatno ujednačen prema prezentu (**sędq*)“ (2009: 23).

ekavizama potvrđen i u govoru Donjega Humca, no opservirane su neke promjene, odnosno neki su od njih izašli iz aktivne upotrebe ili su niske frekvencije. Glagol *ozlědīt se* redovito se koristi (*ozlědīla se; ozlědī se*), a znatno se rabi i (*i*)šćētīt (*iščēti je nõgu; šćētila je rūku*) te glagol *ruvināt* (*ruvinō san se; ruvinō je nõgu*). Imenicu *ōzleda* gotovo je u cijelosti potisnula imenica *rāna* (*jěmo rānu na vrōtū; vĕlo rāna*). Leksem *vĕnac* nema ekavski refleks i potvrđen je kao *vjĕnāc* (*vjĕnāc ėdu imāt prvoprīčesnici; da kŭpidu vjĕnāc za pokōjnega*) ili se koristi imenica *krŭna* (*kōko je bīlo krŭnih zā sprovod?*).¹² Imenica *kōren*, kod koje nije sigurno je li /e/ dobiveno od starijega /e/ ili od jata, dobro se čuva (*tvŕdi kōren; sa kōrenōn san izgŭlīla kapŭlu*), a kadšto se može zamjenjivati sa *žīle* (*tvŕde žīle; žīle od bobā*), dok se umjesto *iskorĕnīt* rabe glagoli *izgŭlīt, pogŭlīt, uništīt, istrībīt* (*vā uništīt trōvŭ; pogŭlī vō žīgavice!*). Iako se danas najčešće ne upotrebljava, kazivači se sjećaju da se nekoć govorilo *telesē/ telesō* za osobu golema stasa. Imenicu *starešīna* pretežno rabe stariji, uz *gospodōr* ili *glōvā* (*glōvā kŭće; glōvā selā*), a u istih je evidentiran leksem *zĕnica* (*čŭvon te kō zĕnicu ōka*). Glagol *zanovĕtāt* frekventno se javlja (*plāće i zanovĕto; mojā ženā ũvi zanovĕto*). Primjeri *ōbe, ōbedvi, ōseka, vretenō, jāstreb* potvrđeni su i čuvaju se, kao i imenica *cĕsta*. Glagol 'sjesti' glasi *sĕst* (*sĕla je; sĕdi 2. l. jd. imp!; sedīmō 1. l. mn. prez.; sedīli gl. prid. rad. m. mn.*), dočim *sīst* ne ulazi u ovaj idiom. Oblici glagola 'tjerati' katkad imaju ekavski refleks (*onā tĕro svojŭ; onā hi tĕro; potĕrola je svĕ māške*) kao i imenica 'primjer' (*na primĕr*).

Stara je zamjena jata vokalom /a/ odražena u romanskoj primljenici *prāška* (*persica: per- > prĕ- > pra-*). Prijedlog 'prema' glasi *prama* i *prima* (kod mlađih i *prema*): *stō je okrĕnut prama mĕni; hodī je prama nĕma; okrĕnuta prima tĕbi*. Jat je dao /a/ u složenici *pramalīće* ('proljeće'), a zasvjedočeno je i novije *proliće*.¹³ Ikavskoga su refleksa i ostali primjeri tipa *gŭzdzō, nīndra, orīh*.

U nekim je novijim terminima u sustavu sporadično zastupljen (i)jekavski odraz jata. Osim u spomenutome leksemu *vjĕnāc*, uočen je u ovim primjerima: *ljĕkovi* (uz još učestalo *medicīna*), *svjĕdožba* i *vjĕžbot*.¹⁴

¹² Ekavski je lik očito (davno) izgubljen jer i milnarski i ložiški, pa evo i donjohumčanski govornici, poznaju samo likove *vjĕnāc* i *krŭna*. Govornicima ni po sjećanju nije poznat oblik *vĕnac*.

¹³ Mlađi govornici imaju drugačiji naglasak: *pramalīcĕ*.

¹⁴ Primjeri upotrebe glagola *vjĕžbot*: *grĕdŭ ol subōte vjĕžbot, po činŭ vjĕžbe, balōdu, rastĕžu se; mĕće lĕd nā nogu i likōr govōri da vajō da vjĕžbo; grĕmō u crīkvu vjĕžbot pīvot; dicā grĕdŭ trenīrāt, grĕdŭ vjĕžbot*.

4.3.7. *Leksemi 'greb' i 'tepal'*

Prijevoini lik s vokalom /e/ registriran je unutar korijena imenice *grēb: nòvi grēb; majkò grèbih; Bòžji grēb*. Kazuje se *gròbje*, pored *kopošònt/ kopošònta* (< mlet. *campo santo*).

U primjeru *tèpal* i oblicima očuvana je jedna od praslavenskih dubletnih mogućnosti (*tepl-*, *topl-*), dakle s vokalom /e/: *zìmi bùde tèplo; jūhà je teplà; isteplìcemo obid; tèpli krùh; teplìca* ('toplina').

4.3.8. *Slogotvorno /r/*

U govoru je Donjega Humca skraćeno ishodišno /r̥/: *křv, tvřd*.

Značajkom je nekih bračkih govora, osebice govorā zapadnoga, pa i središnjega dijela otoka, razvoj sekundarnoga /r̥/.¹⁵ U donjohumčanskome se idiomu ono rijetko razvija, nedosljedno u istih govornika i u istim primjerima: *mrčònski* ('koji se odnosi na Mirca'), *usř* ('usred'), ali *brìme, grihotà, Lùkrica, mrìža, potrìba, srìca, vrìca*; u prefiksima *pri-* i *prě-*: *prgodìšcìt, prlòni, prtòkàt, prmìstit*, ali *pribòcìt, prigorìt, prìporodìt se, prìpovìdàt, prìporùcìt, privàrit*. U riječima je romanskoga podrijetla sekundarni /r̥/ češće dobiven: *bržòla* ('kotlet') (< mlet. *brisiòla*), *krnevòl* (< mlet. *carnevàl*, tal. *carnevàle*), *pršùt* (< mlet. *persùto*), *pržùn* ('zatvor') (< mlet. *presòn*).

4.4. *Konsonantski sustav – Inventar, distribucija i razvoj*

Konsonantski sustav mjesnoga govora Donjega Humca sastoji se od 23 fonema:

sonanti: /v/, /j/, /l/, /r/, /m/, /n/, /ń/

šumnici: /p/, /t/, /c/, /t̥/, /č/, /k/, /b/, /d/, /d̥/, /g/, /f/, /s/, /š/, /x/, /z/, /ž/

¹⁵ Hraste navodi da „osobito to biva na zapadu ostrva počevši od Milne, gde je ta pojava najrasprostranjenija“. Isto tako, „nekada ćemo čuti i *brìtva, mrìža, pribì(t)*, ali ređe na zapadu, a češće u mestima od Nerežišća prema istoku (Hraste 1940: 19-20). Šimunović piše: „Pojava je osobito česta u Milni, Škripu, Ložišćima, a nešto manje u Dračevici“ (Šimunović 2009: 24). Recentnim je istraživanjima govora Milne i Ložišća potvrđeno da se sekundarno /r̥/ u Milni vrlo često razvija, a većim dijelom i u Ložišćima (usp. Galović 2013: 184).

U sustavu je prisutan okluziv /dʹ/, zvučni parnjak tipičnoga čakavskoga /tʹ/. Zvučne afrikate /ʒ/ i /ʒʹ/ izostaju, fonemi su /f/ i /x/ postojani, fonem /l/ nije dio konsonantskoga sustava.¹⁶

Svaki konsonant može stajati u inicijalnome, medijalnome i u finalnome slogu. Ograničenja se pojavljuju u određenim konsonantskim skupinama.

4.4.1. Fonem /ʒ/

Spirant /ʒ/ sustavno se javlja i u položaju u kojem se nije razvila fonemska jedinica /ʒʹ/, što je važno čakavsko obilježje: *nāružba*, *naruzbenica*, *svjèdožba*, *žèp*, *žigerica*.

4.4.2. Fonem /x/

Bezvučni velarni spirant /x/ dijelom je konsonantskoga sustava i stabilan je u svim pozicijama: *grìh*, *hìljada*, *hìtit*, *hubòtnica*, *hunčònski*, *hùškot* ('poticati, nagovarati'), *krùh*, *mìha* G jd., *oholà*, *plahìv* ('plašljiv', uglavnom za životinje), *pùhàt*, *raskùhot*, *smìh*, *strahìv* ('plašljiv', uglavnom za čovjeka), *strìha*, *špàher*, *trùhla* ('zatrudnjela'), *zahlòdìt*, *zìho* 3. l. jd. prez. ('zijeovati').

Redukcija je fonema /x/ evidentirana u nekoliko izoliranih primjera: u glagolu *tìt* ('htjeti') i nekim njegovim izvedenicama: *tìli bidu*, *tì je*, *tìcedu*, ali *hočù*, *hòcemo*; u glagolu *dřcòt* ('drhtati') i njegovim izvedenicama: *dřcòla je*, *dřcedu*; na početku priloga *òlma* ('odmah').

Finalno /x/ u genitivu množine svih triju rodova nerijetko iščezava.¹⁷

4.4.3. Fonem /f/

Fonem /f/ ima čvrsto mjesto, a najčešće stoji u riječima stranoga podrijetla: *fažolèt* ('grah s mahunom'), *feròta* ('željeznica'), *fèta*, *fjèra* ('svečanost na dan sveca, proštenje'), *fjùbica* ('kopča'), *flèma* ('loša rakija'), *frementùn* ('kukuruz'), *frìgot*, *friškìn* ('miris ribe'), *friško*, *frizèrka*, *frkèta* ('ukosnica'), *frminònt* ('žigica') uz *fùlmin*, *fùdra* ('podstava'), *fumòr* ('dimnjak'), *fundamènat* ('temelj'), *fùrbast* ('lukav'), *garìful* ('karanfil'), *kafà*, *kìfla*, *naftalìna* ('sredstvo za zaštitu odjeće od moljaca'), *ofendìt se* ('naljutiti se'), *ofìcij* ('brevijar, molitvenik'), *šofèr*, *trèfit* ('naići, susresti se'), *zafr(i)kòvàt*, *zagra(n)fàt* ('ogrepsti') uz *ograbušàt*.

¹⁶ U svim primjerima, radi lakše snalažljivosti, bilježimo grafeme (ć), (h).

¹⁷ Budući da je riječ o fakultativnoj pojavi, u primjerima to nije naznačeno.

Isti je fonem rezultat izmjene stare skupine /pv/ u primjerima *ùfoñe*, *ùfot se*.

Slijed /hv/ supstituira se fonemom /f/ što potkrepljuju ovi primjeri: *fòlã*, *pofòlõt*, *pofòljen*, *zafòlõt*, *Forãni(n)*, *Fõrka* te *Fõr*, uz češće *Hvõr*.¹⁸

4.4.4. Fonem /l/

Svim je bračkim čakavskim govorima svojstvena promjena /l/ u /j/, pa tako i govoru Donjega Humca: *izjübìt*, *jùdi*, *kãpja*, *kašjät*, *košùja*, *krõj* ('kralj'), *mõjãc*, *nedìja*, *pjùcot*, *pogõbjen*, *põstija*, *prijatej*, *võja*, *zemjà*, *zdrõvje*, *žùj*. Zbog promjene /l/ u /j/ ne može se zaključiti je li epentetski /l/ bio umetnut u sljedove /pj/, /bj/, /vj/, /mj/. U manjem je broju riječi zasvjedočen prijelaz /l/ > /l/: *plèskot*, *Pòlska*, *priželkivät*, *Vëlko*, *zadovõlstvo*. U primjerima tipa *Bõljanin* ('stanovnik Bola'), *podìljen*, *vesèlje* jotovanje nije provedeno pa je izgovor jedinica /l/ i /j/ nesliven (ali *ùje*, *zèje*).

4.4.5. Status finalnoga /l/

Jednako kao i u svim bračkim čakavskim idiomima, u analiziranome je govoru finalno /l/:

- neizmijenjeno na dočetu finalnoga sloga osnove u imenica i pridjeva te na dočetu priloga: *aprìl*, *dãtul* ('vrsta palme koja se dijeli na blagdan Cvjetnice'), *dìl*, *ferõl*, *kotõl*, *mùl* ('lučki nasip'), *posõl*, *skõndal*, *sõkol*, *sõl*, *stõl*, *vël*, *vřtal*; *bìl*, *dèbel*,¹⁹ *gõl*, *kìsel*, *nõgal*; *odizdõl* ('s donje strane'), *põl*

- utrnuto na dočetu finalnoga sloga jednine muškoga roda glagolskoga pridjeva radnoga: *beštímõ*, *govorì*, *napìsõ*, *očìstì*, *õpro*, *pì*, *põče*, *skìnu*, *ùmra*, *zãkle*, *zavìkõ*

- neizmijenjeno na dočetu unutrašnjega sloga: *bõlnica*, *Dõlka* ('stanovnica Dola'), *dõlñi*, *kõlci* N mn., *mùlcima* DLI mn., *Nëlka* (osobno ime), *põlca* G jd., *põlka* ('vrsta starinskoga plesa'), *põlmih* G mn., *šaltùr* ('krojač'), *šõlša* ('umak od rajčice i drugih začina').

¹⁸ Vrlo je zanimljiva situacija s riječi 'Hvar'. Promjena /hv/ > /f/ dosljedno se ostvaruje u svim primjerima, no ne uvijek i u riječi 'Hvar', što je, izgleda, novija pojava jer Hraste i Šimunović bilježe *Fõr* za sve bračke govore. Tim je zanimljivije što je jednako ovjereno i u mjestu Ložišća gdje je većina informatora kazala *Forãnin* i *Fõrka*, ali uglavnom *Hvõr* (usp. Galović 2013: 188). U zapadnoj je Milni redovito *Forãnin*, *Fõrka*, *Fõr*.

¹⁹ Kod mlađih je naglasak drugačiji: *debèl*.

4.4.6. Promjena finalnoga /m/ u /n/

U govoru je Donjega Humca promjena /-m/ u /-n/ markirana u gramatičkim morfemima: u 1. l. jednine prezenta: *glèdon, ukõžen, vīčen, zahìtin*; u instrumentalu jednine svih triju rodova imenskih riječi: *līpin čovīkõn, s jelnīn ditèton, mojõn ròdicõn*; u dativu, lokativu i instrumentalu množine svih triju rodova imenskih riječi: *mojīn beštijõn, ñihovin ložjõn, tūjin rukõn*, kao i na dočetu leksičkih morfema nepromjenjivih vrsta riječi: *sèdan, òsan, većinõn*. Na dočetu leksičkih morfema promjenjivih riječi nazal /-m/ nije podložan izmjeni: *brātim, film, grõm, kûm, pitõm, problēm, rûm*. Prikazana mijena konsekventno zahvaća i druge bračke govore.

Valja izdvojiti da se /m/ zamjenjuje s /n/ i na dočetu unutrašnjega sloga: u *Hũncu* L jd., *mončīc, sedandesēt, zapõntit*, osim u položaju ispred bilabijalnih /b/ i /p/: *bumbõk, decẽmbar, lumbrèla, pũmpa, rumbàt* ('nasilno otvoriti vrata; provaliti'), *šumprešàt* ('izglačati').

4.4.7. Fonem /v/

U dijelu čakavskih govora fonem /v/ može biti reduciran u konsonantskoj skupini u slijedu sa sonantom /r/ ili slogotvornim /r/ u istome ili narednome slogu. U donjohumčanskome je govoru ograničenije distribucije fonema /v/ u spomenutim okolnostima ovjereno u nekim pojavnicama: *sèkar, sekřva, srbīt*, ali *četvrtàk, četvřti, mrtvác, potvrđit, stvorīt, stvřdnut, ùtvrdo pril*. Inicijalno je /v/ otpalo ispred /r/ u *rèbàc*, ali *vràna, vretenò, vrućinà*.

Ne može se javiti kao protetski glas.

4.4.8. Razvoj starih skupina

Praslavenska konsonantska skupina */d̥j/ i starohrvatska /d̥j/ pretežito imaju refleks /j/: *glojät, ìzmeju, krèja, mèja, mejõš, mejõšnik, Mějovci* (toponim), *mlāji, mlajarija, porojène, rōjät* ('rađati'), *rõjendon, rōjok, sāje* ('čađa'), *slāji, tūji, žèja*. Javlja se i /d̥/, poglavito u pridjevu trpnome: *isīd'en, izvād'en, polūd'en, ponūd'en, usōd'en*, a nerijetko se ostvaruje nesliven slijed: *ugrōdjen, urēdjen, zapovīdjeno*. Oba su fonema razvijena u prmljenim riječima: *jakèta, jelõž, jõmetar, jũšto, kortejõnt, štajūn, vijõj; d'ardīn, red'ipèt*.

Praslavenske konsonantske skupine */zgi/ i */zdi/ te starohrvatske konsonantske skupine /zgaj/ i /zdaj/ prate rezultat skupine */d̥j/ odrazivši se kao /žj/: *dažjà* G jd.,

grôžje, gvôžje,²⁰ *môžjoni*, ali *gvoždĭcà*²¹ ('naprava od željeza za lovljenje puhova, miševa').

Fonem /t/ odraz je jotacije u skupinama */tĭ/, /tøj/: *brāca, kùca, nōc, plūca, rēc, sĭc inf., smecĕ, srĭca*.

Praslavenske konsonantske skupine */skĭ/ i */stĭ/ te njihove starohrvatske inačice /skəj/ i /stəj/ konsekventno su rezultirale skupinom /št'/: *daščĭca, gŭščerica, klišĭcà, lišĭce, koščĭca, kršĭcen, nataščĕ, prišč, pŭščat, šĭceta, šĭcōp, viščĭca* uz *štringa, zapŭšĭcen*. Prema toj se osobitosti, a kako se i očekuje, govor Donjega Humca ubraja u šćakavske govore.

4.4.9. Skupina /čr/

U donjohumčanskome je idiomu praslavenska skupina */čr/ u većoj mjeri preobličena u /cr/, što je očigledno iz ovjera: *crviĭci* N mn.; *mōli crĭvi; glogōcu mi crĭva; crĭni jāval; bĭlo i crĭno vĭnō; svĕ su skalĭne pocrnĭle; posvĕ sĭ crnà; nosĭla je crninŭ; crĭni cĭgani(n); crvĕno kravāta; crvĕno zemjā; vrĭsta zemjĕ u nōs je ĭsto crjenĭĭcina; svĕ je bĭlo crvenō; crnĭlo o(l) lĭgoŭ*. U neizmijenjenu je obliku uglavnom opstala u riječima *črmaŭ* ('zemlja crvenica'; isto što i *crjenĭĭcina*) i *črjĕnāk* ('vrsta grožđa, vrsta vinove loze').²²

4.4.10. Skupina /št/ i druge skupine u primljenicama

Konsonantska se skupina /št/ u govoru Donjega Humca razvila od stare skupine /čt/: *poštĕn, poštĭvāt, štĕhe* ('čitanje ili pjevanje pojedinih tekstova u crkvenim obredima'), *štovāt*. Glagol je *štĭt* ('čitati') markiran jedino kod starijih, i to rijetko: *štĭj, Andrija, štĭj!; āla, prošĭj, nekà svĭ čŭjemo!; prošĭla san pĭsmo; štĭjemo svāki dōn*.

²⁰ Kod mladih: *gvôžd'e*.

²¹ Kod mladih: *gvoždĭca*.

²² U analiziranim riječima bazičnoga vokabulara bračkih govora za govor je Donjega Humca naveden leksem *crĭva* (usp. Sujoldžić i dr. 1988: 169). Izgleda da je već tada registriran prijelaz /čr/ > /cr/. I u zadržanome je primjeru *črjĕnāk* osjetna tendencija za uklanjanje /čr/. Primjerice, jedan informator koji podulje prepričava o vinogradarskim poslovima i u čijem je pričanju šest puta potvrđen leksem 'crjenak', upotrebljava ga četiri puta u obliku *črjĕnāk*, a dva puta u obliku *crjĕnāk*. Usporedbe radi, u bliskim se Ložišćima /čr/ u pravilu čuva: *črĭvo, črjĕno, črĭni, črĭvi* (usp. Galović 2013: 188).

Konsonantska skupina /št/ razvila se i od skupine /st/ u primljenicama, kako to dokazuju primjeri: *furēšt*, *noštrōmo* ('zapovjednik palube'), *štajūn*, *štramàc* ('madrac'). Paralelno sa skupinom /št/, u primljenicama nahodimo i konsonantske skupine /šk/ (< /sk/) i /šp/ (< /sp/): *škafēt* ('ladica'), *škalinōda*, *škartōc* ('papirnata vrećica'), *škātula* ('kutija'); *ošpidōl* ('bolnica'), *špalīne* ('naramenice'), *špareñāt* pored *šcēdīt*, *špīna*, *špīrit* ('alkohol, žestica'), *šporkìca*, *špacakamīn* ('dimnjačar'). Nešto su rjeđi primjeri tipa *skancīja*, *stimāt*, *skūla* uz *škūla*.

4.4.11. Skupina /jd/ i kompozit glagola 'ići'

Na granicama prefiksalnoga i korijenskoga morfema u prezentskim osnovama glagola prefigiranih s **idti* nastaje skupina /jd/, koja je u mjesnome govoru Donjega Humca registrirana u mnogim primjerima: *dōjdemo*, *izōjdu*, *nōjden*, *prōjde*, *snōjdīte se*. U infinitivnim je osnovama skupina /jt/, pretrpivši metatezu i jotaciju, prešla u fonem /t/: *izōc*, *pōc*, *prōc*, *snōc se*.

4.4.12. Čakavsko pojednostavnjivanje konsonantskih skupina

Slabljenje je napetosti konsonanata čakavska odlika. U donjohumčanskome je govoru pojednostavnjivanje konsonantskih skupina vrlo redovito i odvija na ovaj način:

- afrikata se zamjenjuje frikativom:

dūgaški, *īgraške* N mn., *kūška*, *kvōška*, *māška*, *mūšte* 2. l. mn. imp!,
komunīstīški, *Nēmaška*, *ōblošno*, *pokōrniški*, *polītiški*

- okluziv se zamjenjuje sonantom:

hōlte 2. l. mn. imp!, *ōlbor*, *olgōjen*, *olkà(d)*, *polpīsāt*, *pōlpora*, *sūlca* G jd.,
svēlca G jd., *zōlni* i u primjerima tipa: *pol cēstu*, *pol crīkvu*, *ol starinē*, *ol žūci*

- okluziv se reducira:

bogāstvo, *hrvōski*, *poplāt*, *prēstava*, *proklēstvo*, *rōkvica*, *splīski*

Sudeći po raspoloživu materijalu, govor ne podnosi netipične konsonantske skupine na početku sloga koje se eliminiraju redukcijom njihova prvoga člana: *čelà*, *čēr*, *sovāt se*, *šenīca*, *tīca*.

4.4.13. *Asimilacija*

U stanovitu broju primjera evidentirane su kontaktne i distantne asimilacije: *š n̄õn*, *š n̄õma*, *š n̄õn*; *oškõruša*, *šõčivo* ('plodovi mahunarki'), *šūša*, *šūšit*, *žvīžnot* ('zviždati'). Potonji se oblici kod istih kazivača mogu javiti i bez provođenja asimilacije.²³

4.4.14. *Disimilacija*

Bračkim su idiomima u određenim primjerima svojstvene disimilacijske pojave, čime mjesni govor Donjega Humca ne odudara od drugih bračkih govora. Skupine /m̄n/ i /mn/ disimiliraju u /mj/ i /vn/: *s̄mjõn* 1. l. jd. prez., *sumjiv*; *ḡivno*, *osavn̄ajst*, *sedavn̄ajst*, a skupina /zn/ disimilira u /zl/ u: *zl̄amen* ('znak križa'), *zl̄amenot se* ('prekrižiti se'). Fonem /l/ rezultat je disimilacije fonema /r/ u *lebrõ*, *lebrã* N mn., ali bez izmjene u *srebrõ*.

4.4.15. *Depalatalizacija /n̄/*

U bračkim čakavskim govorima u ograničenome broju riječi palatalni nazal /n̄/ ispred nekih konsonanata gubi palatalnost. Da je i govoru Donjega Humca karakteristična takva realizacija, potkrepljuju podastrti primjeri: *dit̄instvo*,²⁴ *Jagõnce Bõžji* ('dio mise'), *jančič*, *jõnca* G jd., *lansk̄i*.

4.4.16. *Umekšavanje nazala*

Umekšavanje je nazala /n/ u nekim leksemima zastupljeno u skupini /gn/: *ḡn̄zdõ*, *ḡn̄õj*. Na dočetu je riječi /n/ dosljedno umekšan u imenici *õrgan* ('orgulje'), a u sredini riječi fakultativno u *kõšnica*.

4.4.17. *Prijeloga i prefiksa /v̄/*

Polazno /v̄/ (< */v̄/) u funkciji samostalnoga prijedloga i prefiksa dalo je odraz /u/: u *Drãčevicu*, *ũ glovu*, u *kašõtu*; *udovãc*, *udovica*, *un̄ik*, *Usk̄rs*, *ustãt*, *ũvik*, *uzgãt*. Odraz /va/ ovjeren je u glagolu *vaz̄est/ vaz̄imat* gdje je provedena puna čakavska nepreventivna vokalizacija, premda se nerijetko javlja i *uz̄est: ùzeli smo* i

²³ Jednako je tako i u drugim bračkim naseljima. Šimunović navodi da se „asimilacija po mjestu izgovora ne ostvaruje dosljedno, ni unutar pojedinih naselja, ni uvijek dosljedno kod jednog te istog govornika“ (2009: 30).

²⁴ Kod mlađih i s neoakutom: *dit̄instvo*.

vâzeli smo; uzmîte i vazmîte. Kod starijih se pokatkada može čuti pridjev *vazmèni*, koji je unesen u sustav putem crkvene terminologije, no običniji je lik *uskřsni: uskřsno vrîme; uskřsne pîsme.* Izdvojeni je leksem *tõrik* ('utorak') gdje je otpao prvi član.

4.4.18. *Skupina /vəs/*

Skupina */vəs/* (< */vɛs/) nakon ispadanja poluglasa i provedene metateze preobličena je u */sv/*, što ilustriraju neki od primjera: *svà, svè, svî, svâka, svâki, svîh, svâčemu, svèmu.* Sačuvan je lik *vàs* u kojem su sastavnice skupine razdvojene vokalom */a/* dobivenim od poluglasa u jakome položaju pa se metateza nije provela: *bî je vàs problîdî; učinîli su vàs posòl; jesù izîli vàs krùh?; vàs svît; zaškarpûnî se vàs; vàs se ismočî.*

4.4.19. *Rotacizam*

Premda je zamjena intervokalnoga spiranta */ž/* sonantom */r/* u prezentskoj osnovi glagola 'moći' (< **mogni*) prisutna, ne ostvaruje se uvijek konsekventno pa su potvrđene različite mogućnosti: *mõreš/ mõges/ mõžeš, mõremo/ mõgemo/ mõžemo, mõredu/ mõgedu/ mõžedu.* Zanimljivo je istaknuti i oblik *mõžu(n)* 1. l. jd. prez., zastupljen kod starijih govornika.

4.4.20. *Sibilarizacija*

Sibilarizacija se provodi vrlo nedosljedno kod istih govornika i u istim primjerima. U nominativu množine imenica muškoga roda zabilježeni su primjeri s provedenom i neprovedenom sibilarizacijom: *břki, mîsi, røjoci, røzi, bônki i bônci* (*bânak* N jd. 'klupa'), *prâgi i prâzi, svidoci i svidoki, unûki i unûci, ušênki i ušênci*, kao i u dativu, lokativu i instrumentalu množine: *prâgima i prâzima, unûcima.* U dativu i lokativu jednine imenica ženskoga roda sibilarizacija se djelomično provodi: *rûkî i rûcî, nogî i nozî*, ali samo *dâski, gûski, Mâjki Bõžjoj, tûgî.*

4.4.21. *Umetanja konsonanata*

Stara je skupina */zr/* sustavno razbijena konsonantom */d/* u primjerima: *sazdrît; sazdrî, sazdrîla; zdrîl, zdrilâ.*

Do umetanja konsonanta */d/* nije došlo u riječima: *žerät; žère, žèrul žèredu; žerâla; žerõne*, ali: *nâždra, naždřla.*

Umetanje je */r/* markirano u imenici *grãvron* ('gavran').

4.5. Realizacija konsonantskih fonema

Fonem /č/ realizira se kao [č].²⁵

Nazalni /n/ u položaju ispred /k/ i /g/ ostvaruje se u svojoj velarnoj varijanti: [aŋgîna], [bôŋka] G jd. ('klupa', bânak N jd.), [iŋglêški], [iŋkartàt] ('ožbukati'), [Tôŋko].

5. Prozodija govora

5.1. Inventar i distribucija

Inventar naglasnoga sustava u govoru Donjega Humca čine: kratki silazni (ä), dugi silazni (â), neoakut (ã) te prednaglasna duljina (ā) i nenaglašena kračina (ǎ).

Distribucija je naglasaka uglavnom slobodna, odnosno svaki se od pojedinih naglasaka može naći u bilo kojem položaju u riječi izuzev kratkoga silaznoga koji ne može stajati na vokalu /a/ u inicijalnome ili medijalnome slogu. Dugi /a/ u nefinalnim pozicijama nastao je duljenjem kratkoga naglašenog /a/ i ostvaruje se jedino pod uzlaznim naglaskom, odnosno neoakutom.

Kratki silazni naglasak je odsječen, silazne intonacije i potvrđuje se:

- u inicijalnome slogu:

dùgaški, grèbu L jd., *kòtla* G jd., *pìjemo* 1. l. mn. prez., *ùjoli* gl. prid. rad. m. mn.

- u medijalnome slogu:

cigarètih G mn., *pokòra, potìrola* gl. prid. rad. ž. jd., *sūsìdu* A jd., *zamèće* 3. l. jd. prez.

- u finalnome slogu:

grozdà G jd., *mrtvacì* N mn., *zamìnùt, zovetè* 2. l. mn. prez., *žalostì* L jd.

Dugi silazni naglasak je u kretanju tona lomljen, silazne intonacije i potvrđuje se:

- u inicijalnome slogu:

klúko, môščon I jd., *òvca, prèla* gl. prid. rad. ž. jd., *zãspoli* gl. prid. rad. m. mn.

- u medijalnome slogu:

²⁵ „Srednje č“ izgovara se na način da „vrh jezika slabo dodiruje prednje alveole i gornje zube, dakle je negdje na pola puta između donjih zuba (što je karakteristično za štokavsko č) i uzdignutog položaja prema alveolama (što je karakteristično za č)“ (Moguš 1977: 65).

gusînka, kuñôdi D jd., *novêmbâr, pokôjni, postîrski*

- u finalnome slogu:

karatîl, potonû gl. prid. rad. m. jd., *pršurôt* G mn., *smećê, uzavrî* gl. prid. rad. m. jd.

Neoakut je u kretanju tona lomljen, uzlazne intonacije i potvrđuje se:

- u inicijalnome slogu:

pâlac, pâmeti L jd., *pîvca* G jd., *plîvimo* 1. l. mn. prez., *vêžete* 2. l. mn. prez.

- u medijalnome slogu:

pečûrva, počêla gl. prid. rad. ž. jd., *pogôjoš, požâhola* gl. prid. rad. ž. jd., *rodâkva*

- u finalnome slogu:

čerôn I jd., *jagôl* G mn., *mazgôn* I jd., *oficîr, svilê* G jd.

Sačuvana je prednaglasna duljina, zanaglasna je pokraćena. U jednoj riječi može biti samo jedna duljina. Prednaglasna duljina ne može stajati ispred neoakuta. Ostvarena je neposredno ispred:

- kratkoga silaznoga:

môsîl L jd., *oglodnît, prêdè* 3. l. jd. prez., *zlôtù* L jd., *zvonîmò* 1. l. mn. prez.

- dugoga silaznoga:

blôžên, lûpêž, mihûrôn I jd., *obrônî* gl. prid. rad. m. jd., *vîmôn* I jd.

U naglasnome sustavu donjohumčanskoga govora funkcioniraju: opreka po intonaciji, opreka po silini, opreka po kvantiteti. Dakle, silaznost/ uzlaznost, naglašenost/ nenaglašenost i duljina/ kračina imaju razlikovnu funkciju, što je vidljivo u ovim primjerima:

ženè N mn. – *ženê* G jd.;
môre im. – *môre* 3. l. jd. prez. ('moći');
sûd ('posuda') – *sûd* ('državni organ');
bîž 2. l. jd. imp! – *bîž* im. ('grašak');
dohôdi 3. l. jd. prez. – *dohodî* gl. prid. rad. m. jd.;
kûpî 2. l. jd. imp! – *kûpî* gl. prid. rad. m. jd.;
pletèn 1. l. jd. prez. – *pletên* gl. prid. trp.;
onî ('onaj') – *onî* ('oni');
çêre N mn. – *çerê* G jd.;
pârit ('izlagati pari, pariti') – *parît* ('izgledati');
brîmena G jd. – *brimenà* N mn.

Enklitike uglavnom nisu naglašene: *i ondà bidu bìli nosìli; onà će ti pomòj napī̀sàt; zvòla je da mi rě̀će*. Ipak u stanovitim okolnostima mogu preuzeti naglasak: *če sě̀ tíče tèga; jò mī̀slin da òn tò ne bì; če bìdu činī̀li; pitàla me da će cù̀ mu darovàt*.

Iz niza je navedenih primjera u radu razvidno da su u govoru provedena neka duljenja. Ističemo duljenje ispred sonanta: *dīm, dlôn, gotòv, kotòl, ròj, tovòr* te duljenje ispred zvučnih konsonanata: *bòb, obī̀d, obròz, pròg, slòb*. Rezultat je duljenja, prema očekivanju, dugi silazni naglasak.

Prema Moguševoj klasifikaciji riječ je o starijem naglasnome tipu u kojem je izvršena metatonija kratkoga silaznoga naglasaka na /a/ u otvorenome nezadnjem slogu u naglasak koji se intonacijom ne razlikuje od neoakuta.

5.2. Podrijetlo naglasaka

Prozodijske se osobine izvode iz starohrvatskoga tronaglasnoga sustava. Važnije posebnosti:

ˆ	< <i>gròd, kòst, pòntin, tìlo, trî</i>
	< pri duljenju u zadnjem/ jedinome slogu pred sonantom ili zvučnim konsonantom: <i>bubrī̀g, grḕb, kròv, čobòn, ròž</i>
	< uglavnom u nefinalnome slogu pred konsonantskom skupinom sa sonantom ili zvučnim konsonantom: <i>nī̀ndra, opònci N mn., žumònce, srī̀dni, jògla (uz jā̀gla)</i>
	< u jedinome ili zadnjem slogu glagolskoga pridjeva radnoga muškoga roda jednine: <i>čù̀, govorī̀, hodī̀, sḕ, udrī̀</i>

“	< <i>bolesnà, govḕdina, izī̀st, kobī̀la, ženà</i>
	< kraćenjem /ṛ̌/: <i>cṛ̌v, kṛ̌v, tvṛ̌d</i>
	< u nominativu množine imenica srednjega roda: <i>brimenà, imenà, ramenà, vimenà</i>
	< rijetko pri pomicanju naglasaka na proklitiku: <i>ně̀ smiš, ně̀ znon</i>

˜	< <i>dvòr, mejòš, mučī̀ 3. l. jd. prez., pedesēt, šū̀ša</i>
	< pri duljenju /a/ u otvorenu slogu izvan ultime: <i>bā̀čva, jā̀goda, opā̀nak, prižā̀lit</i>
	< pri duljenju naglašenog /a/ u prijedlogu u proklizi: <i>nā̀ more, nā̀ zub</i>

˘	< kraćenjem u zanaglasnome položaju: <i>čĩstila</i> gl. prid. rad. ž. jd, <i>glèdomo</i> 1. l. mn. prez., <i>gòlub</i> , <i>mĩsec</i> , <i>sěstor</i> G mn.
	< u slogu ispred ˘: <i>bondě</i> G jd. (<i>bõndĩ</i> L jd.), <i>juhě</i> G jd. (<i>jũhà</i> N jd.), <i>rukě</i> G jd. (<i>rũkà</i> N jd.)

6. Morfologija govora

Čakavska morfologija čuva mnoge arhaične crte, no na čakavskome su jugoistoku inovacije nerijetke.

6.1. Imenice

6.1.1. Imenice muškoga roda

U instrumentalu jedine prevladao je nastavak /-õn/, uz vrlo sporadična odstupanja: *gñõjen/ gñõjon*, *ũjen*, ali *kjũčõn*, *mũžõn*, *nõžõn*, *sĩcõn*, *vřcõn*, *žũjõn*.

Redoviti su kratki množinski oblici jednosložnih i dijela dvosložnih imenica muškoga roda, odnosno oblici bez proširenih osnova umetkom /ov/ ili /ev/: *bõri*, *dlãni*, *gõlubi*, *grõmi*, *põsli*, *pũti*, *šcõpi*, *stoli*.

Genitiv množine može imati trojake nastavke: /-ov/, /-ih/, /-õ/: *bubrĩgõv*, *glasõv*, *junõkov*, *orĩhõv*, *rogõv*, *trakõv*; *čĩmok*, *dõn*, *světoc*, *ušẽnok*; *gospodõrih*, *karatĩlih*, *misēcĩh*, *mĩših*, *vřtlih*, *žmũlih*. Zabilježene su i paralelne mogućnosti u nekih imenica: *jazĩkov/ jazĩkih*, *prõsoc/ prõjcih*.

U dativu, lokativu i instrumentalu množine opaža se sinkretizam, odnosno padeži su izjednačeni u /-ima/: *brõdima*, *čũnima*, *kandilĩrĩma*, *koũima*, *mornõrĩma*, *prõjcima*.

6.1.2. Imenice srednjega roda

Imenica *dĩtè* sačuvala je karakteristike negdašnje *t*-promjene: *dĩtè*: *ditèta*, *ditètu*, *dĩtè*, *dĩte*, *ditètu*, *ditèton*. Zbirna imenica *dicà* mijenja se kao imenica ženskoga roda u jednini: *dicà*, *dicě*, *dĩci* itd. Imenice negdašnje *n*-deklinacije zadržale su infiks /en/: *brĩme*, *brĩmena*; *tĩme*, *tĩmena*; *vřĩme*, *vřĩmena*; u množini *brimenà*, *timenà*, *vřimenà*. Negdašnja *s*-deklinacija sačuvana je u množinskim oblicima imenica *čũdo* i *nèbo*: *čudesà*, *nebesà*, iako imenice mogu imati i oblike *čũda*, *nèba*.

Genitiv množine ima dvojake nastavke: /-ih/, /-ø/: *korìtih, s̀drih, s̀rcih; imēn, j̀oj, leb̄or,*²⁶ *ramēn*. U ponekim je primjerima distribucija tih nastavaka jednako moguća: *k̀olin/ kol̀inih*.

U dativu, lokativu i instrumentalu množine sustavan je nastavak /-ima/: *bil̀oncima, gr̀p̄bjima, k̀olima, p̀ojima, sel̀ima, vreteǹima*.

6.1.3. Imenice ženskoga roda

Imenice negdašnjih *r*-osnova 'matì' i 'k̀cì' glase *mãter* i *c̀er*: *mãtere, mãteri, mãter* itd.; *c̀erē, c̀eri, c̀er*.

U genitivu množine zastupljeni su dvojaki nastavci: /-ih/, /-ø/: *armer̀inih, bah̀ujih, kob̀ilih, tav̀ajih; d̀uš, kr̀ušok, l̀itor, srd̀el, tr̀išon, udovíc*. Ista imenica kadšto može imati jedan ili drugi nastavak: *br̀okov/ br̀okvih, das̀ok/ dãskih, m̀urov/ m̀urvih*.

Dativ, lokativ i instrumental množine ima trojake nastavke: /-on/, /-ima/, /-ami/: *kokoš̀on, koz̀on; krãvima, k̀ucima, pl̀očima, poǹistrima, prijatej̀icima; beštijãmi, ženãmi*. Distribucijski je kriterij tih nastavaka nejasan, pa su česti primjeri tipa: *ne m̀oš nogãmi/ nog̀on; iša je s̀ ôvcima/ ovc̀on; ǹosin vodē beštijãmi/ beštij̀on/ beštijima; ìmo krãste po rukãmi/ ruk̀on*.

6.2. Pridjevi

Pridjevi su potvrđeni u određenome i neodređenome obliku. Neodređeni se oblik pridjeva iznimno rijetko javlja u kosim padežima. U deklinaciji je određenih pridjeva došlo do izjednačenja prema palatalnim osnovama, pa se u genitivu jednine muškoga i srednjega roda bilježi: *dobrēga, drv̀enega, žest̀okega*, u dativu/ lokativu jednine *l̀ipemu* (i *l̀ipen*), *vr̀idnemu* (i *vr̀idnen*) itd.

Kada pridjevi imaju imeničku funkciju, zadržavaju pridjevsku promjenu: *odved̀i m̀olu u šk̀ulu* (*m̀olo* N jd., 'djevojčica'); *d̀oša je u Hũmãc s̀ nõvõn ml̀odoñ* (*ml̀odo* N jd., 'djevojka, buduća zaručnica'); *moj̀oj st̀oroj je otãc b̀i iz Polhum̀ov* (*st̀oro* N jd., 'svekrva').

Komparativ se tvori nenaglašenim nastavkom /-ji/: *jãcji, l̀ipji, m̀ekji, slãji, t̀ezji, v̀išji* te naglašenim /-iji/: *bil̀iji, slab̀iji, špork̀iji, tisǹiji, vesel̀iji*. Komparativno se značenje kadšto može izricati i opisno: *mãne z̀ol, v̀eće vr̀idan*.

²⁶ Kod mladih ispitanika: *leb̄or* i *l̄ebor*.

Superlativ se tvori predmetanjem prefiksa *naj-* obliku komparativa: *nôjvèci*, *nôjkiselîji*, *nôjmršavîji*, *nôjpametnîji*.

6.3. Zamjenice

Lične zamjenice ‘ja’ i ‘ti’ u instrumentalu jednine imaju oblike *mènnon*, *tèbnon*. U akuzativu množine oblik ‘ih’ glasi *hi*: *jesì hi vîdi?*; *nî hi bilo dõma*.

Pokazne zamjenice ‘ovaj’, ‘taj’, ‘onaj’ glase *(o)vî(n)*, *(o)tî(n)*, *(o)nî(n)*.

Oblici *takõv*, *(o)vakõv* i *(o)nakõv* rabe se naporedo s likovima *(o)vâki*, *(o)tâki* i *(o)nâki*.

Zamjenica *če* potvrđena je kao upitna i odnosna zamjenica za značenje ‘neživo’: *če mù ùvik ništò govõriš?*; *če sè dogõdilo?*; *če sè dogõjo?*; *če biš tîla?*; *põcedu požàt će jè ostàlo*; *vîš će sàn ti napisàla*; *nekà činũ će hî je võja*; *onũ slîku će sũ nõšli*. Genitiv *čèsa* ovjeren je u starijega naraštaja, uz češće *čèga*. Zamjenica *čo* izražava upitnost sa značenjem ‘što?’, a potvrđena je i kao neodređena zamjenica u značenju ‘nešto, bilo što, išta’: *znõš čõ?*; *i sàl čõ?*; *jestè čõ izîli?*; *imote čõ mäslin?*; *jèmo čõ nõvega?*; *nè znon hòće oškõruša čõ narčst*; *mìslidu da me čõ bolî*.²⁷ Upitne i odnosne zamjenice za ‘živo’ glase *kojî*, *kojõ*, *kojõ*: *kojî je čovîk zvõ?*; *onî kojî je vîdi na svojè õči*; *kojõ je nõ ženà?*. Oblici *kî*, *kõ*, *kõ* za ovoga istraživanja nisu zasvjedočeni. Zamjenica *če* u zavisnoj se rečenici u funkciji veznika može odnositi i na ‘živo’: *onî(n) frõtár će jè bì lõni*; *onî će nàn je bì ùkre ùje*; *vîdila je vèga Postìranina će nàn je mäsline bì čistî*; *hodî je u onè ženè će jè bìla bolesnà*. Srastanjem nekih prijedloga s akuzativom upitno-odnosne zamjenice razvili su se kompoziti *zõč*, *põč*, *nõč*, ali samo *ũsto*: *zõč lãžeš?*; *põč si plõtî vîndõ?*; *nõč si stãvi?*; *a ùsto ćeš nosît?*

Zamjenice ‘čiji’, ‘čija’, ‘čije’ imaju oblike *čihõv*, *čihõva*, *čihõvo*: *po cèsti je nikolîko krõv*, *ali nè znomo čihõve su*; *mî smo svõjta*, *a onà mène pîto da čihõva san!*. Usustavljeni su oblici *svãčihõv* (‘svačiji’) i *nîčihõv* (‘ničiji’).²⁸

Neodređena zamjenica *nîkõ(r)* ima značenje ‘nitko’, dok *nikõ(r)* znači ‘netko’. Zamjenica *ništò* pokriva značenje ‘nešto’. Za značenje ‘neki’ rabi se *nikî*.

²⁷ Pozornost izaziva da se kod dviju kazivačica javlja i *ča* kao upitna i odnosna zamjenica: *Ča bìdu jîli?*; *Ča mù ùvik pripovîdoš?*; *nèće ništa ča mù se rèce*; *õn je rëka onò ča smò mî tribãli rèce*.

²⁸ *Nîčihõv* ima značenje ‘ničiji’, a *ničihõv* ‘nečiji’.

6.4. Brojevi

Glavni brojevi glase: *jedôn, dvô, trí, četìri, pět, šest...*, *dèset, jedinâjst, dvônâjst, trīnâjst, četrnâjst, petnâjst...*, *dvôdeset, dvastijedôn, dvastìdvo, dvastìpet, dvastìdevet* itd.²⁹

Po pronominalnoj deklinaciji mijenja se glavni broj *jedôn* i svi brojevi koji u sklopu imaju *jedôn* (21, 31..., 101...): *jelněga, jelněmu; dvastijelněga, dvastijelněmu* itd.

Redni se brojevi svi mijenjaju: *prvêga, prvêmu, drùgega, dvadesêtega...* Oblici ‘prvi’ i ‘drugi’ u nominativu jednine muškoga roda mogu dobiti sekundarni /-n/: *prvîn, drùgin*.

Frekventna je uporaba brojevnih imenica: *dvòje, tròje...*, *dvojìca, trojìca, deseterìca...*; isto tako i brojevnih priloga: *desêtàk, tridesêtàk* i dr.

Za značenje ‘tisuća’ upotrebljavaju se oblici *mijôr* i *hìljada*.

6.5. Glagoli

Iz sustava su glagolskih oblika nestali aorist i imperfekt.³⁰ Glagolski prilog prošli također nije dio sustava. Ističemo neke karakteristike.

6.5.1. Infinitiv

Infinitiv je dosljedno apokopiran. Ukoliko osnova završava vokalom, može se reducirati i finalni /-t/: *dobì, držà, podnì, ugòsì*, ali *krèst, ispèc, mòc, pomèst* (v. bilješku 6).

6.5.2. Present

U 3. licu množine prezenta nastavci su /-du/ i /-u/, od kojih prvi preteže: *mučìdù, plìvidu, spùšcòdu, umìdu, zaborãvidu; čistù, držù, otečù, prìmu*. Katkada su mogući paralelni ostvaraji: *čãstu/ čãstidu, nõsu/ nõsidu, stojù/ stojìdù, zovù/ zovedù, žèru/ žèredù*.

²⁹ Oblici u kojima prije finalnoga /-t/ stoji vokal, finalno /-t/ realiziraju fakultativno.

³⁰ Sačuvan je jedino imperfektni oblik glagola ‘biti’ koji se upotrebljava za tvorbu tzv. imperativa prošloga: *bìšen, bìšeš, bìše, bìšemo, bìšete, bìšedu*.

Glagol 'živjeti' u infinitivu glasi *žīvīt*, dočim su za prezent karakteristični oblici glagola *živsti: *žīvēn, žīvēš, žīvē, živemò, živetè, žīvù*.

Oblici zanijekanoga prezenta glagola 'biti' glase: *nīsôn, nīsì, nī, nīsmò, nīstè, nīsù*.

Zanijekani prezent glagola 'imati' ima ove oblike: *nīmon, nīmoš, nīmo, nīmomo, nīmote, nīmodu*.

U mnogim se čakavskim govorima glagol za značenje 'ići' izražava dvjema supletivnim osnovama: infinitivnom *hod(i)-* i prezentskom *gre(d)-* (< *grēd-), kako je potvrđeno i u govoru Donjega Humca:

- prezentska osnova: *ne grēš u nedīju?; grēmò na bāle; grēn čas dōma; glèdojte kakò grētè, škūro je!*

- infinitivna osnova: *mòrala je hodīt cà; nī hodīla u skūlu, a čitāla je oficij; bila bi jò ol subòte hodīla u Sēke; āla hòlte vāmo; onì su u nōs hodīli trī pūtā na gòdinu.*

Područje južnočakavskoga dijalekta (južnije i istočnije od Drvenika) ima posebnu tvorbu iterativnih prezenta. U govoru su Donjega Humca vrlo frekventni takvi oblici: *napravīje kròv, māška se umīje, otkupīje ūje, pokazīješ slīke, sakrīje pīneze, zaminīje gūmu.*

6.5.3. Imperativ

U imperativu je vrlo frekventno reduciran vokal /i/ u nastavcima u 2. licu jednine i u 1. i 2. licu množine: *bròj, donès, mūč, opèr, rēc, trč, vròt se; donèsmo, promīnmo, sprēmte, ožènte se, učīnte; ali ukredī, vīdi, zasvītli; maknīmo.*

6.5.4. Futur I. i futur II.

U futuru I. redovito se osnova infinitiva spaja s enklitičkim oblicima glagola 'htjeti': *govorīce, kapīcedu, molīceš, napravīce, razbīcemo, znācemo.* Ukoliko se futur pravi inverzijom, infinitiv ostaje neizmijenjen: *onì cedu ćapāt; tetā je rēkla da će pomèst; išla je da će poslāt tēlegram.*

U bračkim govorima nahodimo i futur II. koji se, kao u analiziranome govoru, tvori na dva načina: a) od trenutnoga prezenta glagola 'biti' i pridjeva radnoga određenoga glagola: *ako būdu činīli gluparīje, ukorī hi!; ka(l) būdete išli u Supètar, pòcemo i mī; b) od trenutnoga prezenta glagola 'biti' i infinitiva određenoga glagola: ako būde govorīt o pinēzīma, tī mūč!; kal būdete činīt ūje,*

zòvte nas!; kal bùdedu navrècot lòžje. Obje se mogućnosti naporedo koriste. Zanimljivo je istaknuti primjer jedne kazivačice u kojem rabi oba načina: *I ondà sa(n) mu lîpo rèkla: 'Ako bùden mòc, dõçu.' Jë tâko? Nekà me ne zovÛ jer ako bùden mògla, põçu.*

U donjohumčanskome se idiomu, ali i u nekim drugim bračkim idiomima, konstrukcijom futura I. glagola 'biti' i glagolskoga pridjeva radnoga određenoga glagola izražava radnja koja će se odviti prije neke druge radnje, odnosno vjerojatna radnja u prošlosti, što Menac-Mihalić naziva tzv. predbudućim vremenom (usp. Menac-Mihalić 1989: 101). U govoru to ovjeravaju primjeri: *bìće pòbro svè māsline; bìćeš vidi Ācu; bìće učinila zòvīt.*

6.5.5. *Perfekt*

Tvori se od kratkih oblika trajnoga prezenta glagola 'biti' i glagolskoga pridjeva radnoga određenoga glagola: *nîsmò ništa pìvoli òl stroha; pofrìgola je gîre; sestrà se çapàla zà glove; svè su māsline lōni očistili; ukrcò nas je.* Naglašeni su samo dugi oblici prezenta: *jesù nòšli?; jestè hi kapìli?.*

6.5.6. *Pluskvamperfekt*

Tvori se od perfekta glagola 'biti' i glagolskoga pridjeva radnoga određenoga glagola: *bîla mi je rèkla da će donīt; bìli su dõšli prîn nego su išli po kozù u Dràčevicu; mī smo mu bìli napisàli, ma nas nī poslùšo; ondà je bì dõve dvojiçu.*

6.5.7. *Imperativ prošli*

Osobito je proširena upotreba imperativa prošloga koji označava da se nešto trebalo ili moglo učiniti u prošlosti. Tvori se od imperfekta glagola 'biti' i infinitiva: *bìšete prîn zvāt; bìše dõj slùšot; bìšeš olnīt mēsa; bìše učīt po bi bì položi svè; bìšete in vī dāt.*

6.5.8. *Kondicional sadašnji i kondicional prošli*

Poseban je oblik glagola *bīt* za tvorbu kondicionala: *bi(n), biš, bi, bimo, bite, bi(du).* Kondicional sadašnji tvori se od posebnoga oblika glagola *bīt* i glagolskoga pridjeva radnoga određenoga glagola. Kondicional prošli tvori se od kondicionala sadašnjega glagola *bīt* i glagolskoga pridjeva radnoga određenoga glagola. Potonji je izuzetno frekventan u prepričavanju prošlih događaja koji su se ponavljali: *bîli bidu hođili ù loy; bì biš ùbro i ondà ošùši gròžje; ondà bimo bìli nosìli pòlme na*

Cvitniću; bî biš ubî zêca, po iskùho; bìli bidu balãli; bìli bimo ol pětka ostãli u Splît; bìli bidu Drãčevjani kupovãli.

6.5.9. Glagolski prilog sadašnji

Iako se rijetko javlja, zabilježen je u nekoliko primjera: *čëkojuć, čuvãjuć, letëć, ležëć.*

6.5.10. Glagolski pridjev trpni

Glagolski pridjev trpni može imati različite nastavke koji se dodaju na infinitivnu ili prezentsku osnovu: /-n/, /-en/, /-jen/, /-ven/, /-t/. U govoru su potvrdom podastrti primjeri: *ćapôn, dočëkon, dovedëñ, nãčet, nagovõren, prîgnut, prõklet, samlivëñ, ubijëñ.*

6.5.11. Optativ.

Optativ je oblikom jednak glagolskomu pridjevu radnomu, a rabi se za izricanje neke želje. Obično dolazi u zdravicama, kletvama i psovkama: *živî nan tî majkô i oženî se brzo!; kùga te pomëla!; mõre te guzãlo!; vrõj te òlni!; na dobroò van dõšlo porojëne Isùsovo.*

6.6. Veznici

Od veznika se ističe *ma* romanskoga podrijetla koji se paralelno upotrebljava sa suprotnim veznikom 'ali': *rëka si da ćeš nazvãt, ma nîsî; bìla bi(n) kûpîla, ma nîsôn tîla.*

7. Sintaksa govora

U mnogim značajkama sintaksa pokazuje romanski utjecaj. Sintaktičke crte govora Donjega Humca uglavnom su podudarne sintaktičkim crtama ostalih bračkih čakavskih govora. Izdvojit ćemo neke najizrazitije.

7.1. Konstrukcija prijedloga 'od' i imenice u genitivu

Spoj prijedloga *ol* i imenice u genitivu, koji je izuzetno frekventan, označuje gradivnost, posvojnost ili uzrok: *kùca ol Lùkrice; jühã ol mësa; kadëna ol mãtere; vëra ol srebrã; kòšnice ol kãmena; prõg ol kùce; blûza ol svilë; ol tetë çër; ol çerë sîn; ùmra je òl srca; umrîla je ol šćucavice.*

7.2. Prijedlog 'u' i genitiv imenskih riječi

Vrlo su obične konstrukcije prijedloga 'u' i imenske riječi u genitivu koja označuje 'živo'. Redovito se rabi za smjer kretanja: *dōjdīte u nōs!*; *grē u Nēlke*; *grēn u svojē ćerē*; *grēmō u Ivāna*, *a ondā u Tōneta*; i mjesto: *bīli smo u Jūgovića*; *bīla je u popā*; *bī je u likōrā*.

7.3. Instrumental društva i instrumental sredstva

Instrumental društva većinom ima prijedlog *s/ sa*: *sa švōron*; *s tetōn*; *s vāmi*. Instrumental sredstva može i ne mora imati prijedlog: *kopāt motīkon*; *ondā se tō pečē pōl ūre*, *ondā hi pōsli izvādiš perūnōn*; *dvī pālice vēžene s konopōn*; *udrī ga je sa šībōn*; *īšli su s autōbusōn*.

7.4. Posesivni i etički dativ

Posesivni je dativ običan u ovome idiomu: *jē tēbi nōno hodī ū loṽ?*; *nōj je brāt bī profēšūr*; *mēni je māter ūvi hodīla u M(i)lnū*.

Etički dativ također se nahodi: *i ondā san ti jō dōšla*; *tāko san ti jō tō učinī i mīrno Bōsna*; *a dī si mi, līpoto mojā?*; *pozdrāv mi ga*.

7.5. Sveza 'za' i infinitiv

Nisu neobični spojevi tipa: *dōj čagōd za izīst*; *ovī pakēt mi je za olnīt na pōštu*; *tī(n) vēšīt mu je za obūc ol nedīje*; *prošēk smo činīli*, *ali nē za prodāt*.

7.6. Broj 'jedan'

Broj *jedōn* može biti u funkciji neodređenoga člana: *ōn je jedōn vēli gād!*; *njēzina māter je bīla jelnā dōbro ženā*; *tūda je hodīlo jelnō dītē*.

Oblik *jelnō/ jelnū* upotrebljava se u značenju 'otprilike, približno': *kal tō umīsiš*, *ondā stāviš jelnō dvōdeset dēk mēda i ništō mlīkā*; *nī nas pūno*, *bīce nas bīlo jelnū trīdese*; *do tē kapēlice vajō hodīt jelnō četrdesēt minūtih*.

7.7. Prilog 'di'

Isti se prilog rabi za izricanje mjesta i smjera: *a dī grēš?*; *dī su īšli?*; *dī ste bīli?*

7.8. Prilog 'nazad'

Prilog 'nazad' glasi *nôse*.³¹ Osim u mjesnome značenju, rabi se i u vremenskome kada se govori o nekoj vremenskoj točki u prošlosti: *ùmra je nôse dvô godišća; trëfila san je nôse nikolïko dôn*.

Za izricanje nekoga vremenskoga perioda u prošlosti rabe se konstrukcije tipa: *u mojè dõba, u onò dõba, u mojè vrîme, u onò vrîme, u stõro dõba*.

7.9. Lik 'ća'

Lik se koristi uz glagole kretanja, a označuje udaljavanje od nekoga mjesta: *grëñ ćà pùl doma; nîstè ništa izìli, a vëj grëtè ćà; põćedu ćà u nedïju*.

7.10. Prijedlozi 'o' i 'po' i vremensko značenje

Pomoću prijedloga 'o' i 'po' izriče se približno vrijeme nekoga zbivanja. Spojevi tipa *o Božiću se tò pečë; o Svëtoj Margarîti bũde fjëra* imaju značenje 'taj dan'. Primjeri tipa *po Vëloj šetemõni grëdù brät; po Vëloj Gõspì põšme dažjît* imaju značenje 'nakon'.

7.11. Prijedlozi 'radi' i 'zbog'

Prijedlog 'zbog' označuje samo uzrok: *zbõg òca ne grë pùno u Hũmàc*. Prijedlog 'radi' može označavati i namjeru i uzrok: *radi rëume se svà ošũšila; polũdila je radi tẽbe!; iša je u Sëlca radi ãuta* (u značenju 'poraviti automobil').

7.12. 'Neka'

U namjernim i izričnim rečenicama osim 'da' rabi se i 'neka'. Međutim, često se u živim razgovorima upotrebljavaju oba lika zajedno: *rëka je da nekà umũkneš; Vësna je rëkla da nekà ne grëmò ako bũde slãbo vrîme*.

7.13. Čestična skupina 'je li'

U upitnim se rečenicama sustavno izostavlja čestica 'li': *jë ispëkla?; jestè dõnili?; jesũ põrtili?*. Vrlo su česte konstrukcije tipa: *à su utëkli?; à su imãli postolè?; à se uvrìdi?; à ste nõ hé vikãli?*

³¹ Poneki govornici imaju neoakut: *nõse*.

7.14. Akuzativ kao oznaka mjesta

U mnogim srednjodalmatinskim govorima akuzativ namjesto kretanja označava mjesto. Pojava je uglavnom redovita u bračkim govorima. Donjohumčanske su ovjere: *jestè bìli u crìkvu sìnoć?*; *nāša san hi dī sedū na kafū; živemò u Hūmàc; koñī su u štālu; rōdīla san u Pučīšća; bìli smo u Supètar*. Također, priložna oznaka mjesta umjesto u instrumentalu stoji u akuzativu: *stojīdū pod gomīlu; cīlu nōc su prid butīgu sedīli i fumāli*.

7.15. Bezlične konstrukcije

Ponekad se javljaju bezlične konstrukcije: *jučēr ga je jòpe zabolīlo; čapālo ga je po su ga prīnili u bōlnicu*.

7.16. Elipse

U živome su govoru frekventne eliptične rečenice, odnosno reducira se ono što se u određenome kontekstu podrazumijeva: *dōjdī po cemo zapīvot jelnū!* (pīsmu 'pjesmu'); *če sè srōmiš? izī kūs!* (*slakēga* 'kolača'); *āla, zafumōj jelnēga* (*špañulèt* 'cigaretu').

7.17. Red riječi

Red je riječi u rečenici slobodan, a ponajprije ovisi o tome što govornik želi istaknuti (v. 10. Ogledi govora).

8. Leksik govora

Brački govori imaju vrlo zanimljiv leksik. Ondje se mogu pronaći leksemi baštinjeni iz praslavenske epohe, starohrvatski leksemi, niz termina romanskoga podrijetla i dr. Mnogi su od njih u raznim fonološkim inačicama zastupljeni u drugim čakavskim govorima, ali i u nekim štokavskim i kajkavskim idiomima. Istaknut ćemo pojedine donjohumčanske potvrde.

Leksem *hōz* u značenju 'donji dio leđa' praslavenskoga je podrijetla: *bolī me hōz*. I *šcūt* ('dio noge, gnjat') je iz praslavenskoga jezika: *bolū me šcūtī*. Starohrvatski je leksem *žgoràc* koji se rabi u značenju 'kvruga, izraslina': *udrī se ū glovu po mu je izlefi žgoràc*. Imenica *živòt* može se rabiti u značenju 'tijelo', kao i u mnogih čakavaca: *īša je lēc jer ga bolī cili živòt* ('cijelo tijelo'); *da je vās živòt bolī*. U raznim je fonološkim inačicama u čakavskim govorima uobičajena riječ *ògoñ*: *užgī*

ògoñ da ispečemò. U čakavskome, u arhaičnim štokavskim govorima, pa i u kajkavskome javlja se riječ *pròpuh*: *ćapò me pròpuh po me ùho bolì*. Potvrđena je riječ *hrēb* ‘panj’ koja se javlja u mnogih čakavaca u raznim oblicima: *nòjbòji su hrēbi ol māsline za gorìt zìmi*. Leksem *pòt* rabi se u značenju ‘znoj’, tako i *pòtan* (‘znojan’), a počešće se čuje i glagol *ispotìt se* (‘oznojiti se’): *ol mùke san se ispotìla*. Iz praslavenskoga je također termin *mlīza* koji se javlja u značenju ‘prvo kozje ili kravlje mlijeko’. Na prostoru južnočakavskoga dijalekta dolazi *jīdīt se i jīd*, što je evidentirano i u donjohumčanskome idiomu: *naīdī se; jīdan je*. Znatno je zastupljen i stari glagol *iškāt* (‘tražiti’): *iškāli su te; iškī, iškī, po ćeš nōć!*. Kao i u mnogim čakavskim ikavskim govorima te u nekim govorima drugih narječja, u Donjem Humcu često se rabi imenica praslavenskoga podrijetla *dōž* (‘kiša’), a tako i glagol *dažjīt* (‘kišiti’). U čakavštini je i kajkavštini posvjedočena imenica *vlōs* (‘vlas, nit kose’), također praslavenskoga podrijetla, koja je u bračkim govorima muškoga roda. Imenica *pramalīce* (‘proljeće’) dobro je sačuvana. Imenica *zīkva* (‘zipka’) registrirana je u raznim fonološkim inačicama i drugdje u čakavaca.

Premda čakavski govor Milne na zapadu otoka prednjači u broju romanizama, u donjohumčanskome je govoru markirano mnoštvo romanskih posuđenica (pretežno mletačkoga podrijetla) koje pripadaju raznim semantičkim poljima, pa navodimo neke ilustrativne primjere. U semantičko polje odjeće, obuće i modnih dodataka ulaze: *bòrša* (‘torba’), *frkēta* (‘ukosnica’), *gvònte* (‘rukavice’), *kalcēta* (‘čarapa’), *kapelīn* (‘ženska kapa’), *kapòt*, *kolèt* (‘ovratnik’), *mudònte* (‘gaće’), *šotòna* (‘podsuknja’), *travēsa* (‘pregača’), *vēšta* (‘haljina’). Među terminima za zanimanja i zvanja nerijetko se upotrebljavaju: *bikòr* (‘mesar’), *ja(n)dāram* (‘žandar’), *jòmetar* (‘geometar’), *kapitòn*, *marangūn* (‘drvodjelac’), *mēštar* (‘učitelj, majstor’), *noštròmo* (‘vođa palube’), *profesūr* (‘profesor’), *šaltòra* (‘krojačica’), *špacakamīn* (‘dimnjačar’), *švòra* (‘časna sestra’). Iz terminologije kuće notirani su sljedeći: *kušīn* (‘jastuk’), *lancūn* (‘plahta’), *lavandīn* (‘umivaonik’), *pitòr* (‘posuda za uzgoj cvijeća’), *škūre* (‘prozorski kapci’), *štramàc* (‘madrac’). Znatno je broj termina u svezi s gastronomijom (jela, predmeti): *brujèt* (‘vrsta kuhanoga ribljega jela’), *cūkar* (‘šećer’), *ćikara* (‘šalica’), *fažòl* (‘grah’), *konšērva* (‘gusta kuhana smjesa od rajčica’), *manīstra* (‘tjestenina’), *nòki* (‘valjušci od tijesta’), *šòlša*, *tēca* (‘lonac’), *terēna* (‘zdjela’), *žmūl* (‘čšaša’). Povezano s običajima, društvenim životom i proslavama nahodimo ove: *balūn* (‘nogomet’), *brīškula* (‘vrsta kartaške igra’), *dòta* (‘miraz’), *krnevòl*, *māškare*, *prese(j)ūn* (‘vjerski ophod’), *tūmbula* (‘vrsta igre pomoću kartica i brojeva’). Od glagola romanskoga podrijetla registrirani su sljedeći: *beštīmāt* (‘psovati’), *durāt* (‘trajati’), *fremāt* (‘zaustaviti’), *infišāt* (‘umisliti’), *lešāt* (‘skuhati’), *piturāt* (‘bojiti’), *pizāt* (‘težiti’), *šumprešāt* (‘glačati’) i niz drugih.

9. Zaključak

Govor Donjega Humca, kao jedan od predstavnika središnje bračke čakavštine, dosada nije zasebno istražen niti opisan. U radu su na temelju novijih istraživanja na terenu izdvojene i analizirane karakteristike govora. Dobiveni rezultati potkrepljuju da se veći dio jezičnih značajki ovoga idioma podudara sa značajkama drugih bračkih čakavskih govora, no ovjerene su i poneke različitosti, koje se očekuju između bračkih naselja, uz neznatne manje promjene.

Glavne su fonološke posebnosti: ikavski odraz jata, uz manji broj stalnih ekavizama; vokal /a/ kao kontinuata poluglasova te pokoja potvrda vokalizacije poluglasa u slabome položaju; dvojaki refleks prednjega nazala; vokal /u/ kao rezultat ishodishnoga */ɫ/ i stražnjega nazala; kratki slogotvorni /r/, naglašen ili nenaglašen, sustavno bez popratnoga vokala; primjeri tipa *krèst*, *rèst*, *rēbàc*; leksem *grêb*; protetski konsonant /j/ u ponekom primjeru; konsonantski sustav s ovim osobitostima: izostanak zvučnih afrikata /ʒ/ i /ʒ/, čuvanje fonema /x/, stabilnost fonema /f/, izostanak fonema /l̥/; tipični čakavski /t/ kao bezvučni parnjak zvučnomu /dʰ/; spirant /ž/ u položaju u kojem se nije razvio /ʒ/; fonem /j/ kao rezultat konsonantskih skupina */d̥j/ i /d̥j/, rjeđe /dʰ/ ili nesliven slijed /d+j/ u pridjevu trpnome; konsonantske skupine */zgi/ i */zdi/ te /zgəj/ i /zdəj/ s gotovo dosljednim refleksom /žj/; konsekventan šćakavski odraz; preinačenost skupine */čr/ u /cr/, uz poneke otklone; sačuvana skupina /jd/ unutar prezentske osnove od glagola tvorenih od 'ići'; konsonantske skupine /št/, /šk/, /šp/ u primljenica; sustavan prijelaz finalnoga /m/ u /n/ u gramatičkim morfemima i u leksičkim morfemima nepromjenjivih riječi; dosljedna promjena fonema /l̥/ u fonem /j/, s nekoliko mijena u /l/; neizmijenjeno finalno /l/ u kategoriji dočetka osnova imenica, pridjeva i dočetka priloga te u kategoriji dočetka unutrašnjega sloga, ali njegova redukcija u kategoriji jednine muškoga roda glagolskoga pridjeva radnoga; redovito čakavsko slabljenje napetosti; asimilacijske i disimilacijske pojave u pokojim primjerima; depalatalizacija fonema /n̥/ u ograničenim primjerima; sporadično umekšavanje nazala /n/, uglavnom u skupini /gn/; odraz /u/ (< /və/) u funkciji samostalnoga prijedloga i prefiksa, rijetko /va/ u jednome do dva primjera u složenica; oblici *svà*, *svāki*, *svāčemu*, ali *vàs*; djelomično provođenje rotacizma u prezentskoj osnovi glagola *mòć*. Inventar naglasnoga sustava govora čine: kratki silazni (*à*), dugi silazni (*â*), neoakut (*ã*) te prednaglasna duljina (*ā*) i nenaglašena kračina (*ǎ*). Riječ je o starijem naglasnome tipu u kojem je izvršena metatonija kratkoga silaznoga naglasaka na /a/ u otvorenome nefinalnome slogu u naglasak koji se intonacijom ne razlikuje od neoakuta. Važna su duljenja ispred sonanta te duljenja ispred zvučnih konsonanata koji rezultiraju dugim silaznim naglaskom. Ovjerene su morfološke značajke: imenice muškoga roda (je-

dnosložne i dio dvosložnih) s kratkom množinom; trojaki nastavci u genitivu množine imenica muškoga roda: /-ov/, /-ih/, /-ø/, a u genitivu množine imenica srednjega i ženskoga roda dvojaki: /-ih/, /-ø/; izjednačeni dativ, lokativ i instrumental množine imenica muškoga i srednjega roda u /-ima/, a u dativu, lokativu, instrumentalu množine imenica ženskoga roda trojaki nastavci s mogućnosti slobodne distribucije: /-on/, /-ima/, /-ami/; palatalne inačice u pridjevskoj zamjeničkoj deklinaciji; zamjenice *če, čo, pa* i *ča*; izostajanje aorista i imperfekta, kao i glagolskoga priloga prošloga; nastavci /-du/ i /-u/ u 3. licu množine prezenta, od kojih je prvi dominantniji; glagol za značenje 'ići' s infinitivnom *hod(i)-* i prezentskom *gre(d)-* osnovom; tvorba iterativnih prezenta tipa *približiže*; tzv. imperativ prošli; tvorba futura na dva načina; posebni oblici glagola *bīt* za tvorbu kondicionala. Od sintaktičkih se osobina izdvajaju: spoj prijedloga *ol* i imenice u genitivu; akuzativ kao oznaka mjesta; sveza 'za' i infinitiv; prijedlog 'u' i genitiv imenskih riječi; česte elipse; instrumental sredstva s prijedlogom i bez njega; prilog *di* za izricanje mjesta i smjera; slobodan red riječi; lik *ća*; različne konstrukcije i dr. Leksički je fond izuzetno bogat – uz mnoge termine praslavenskoga i starohrvatskoga podrijetla, bilježi se velik broj posuđenica, osebice romanizama.

Ovim je istraživanjem utvrđeno da je govor Donjega Humca dobro sačuvao niz čakavskih osobina na svim jezičnim razinama i u svih naraštaja, pa i usprkos novim promjenama koje zahvaćaju čakavske govore.

10. Ogledi govora

Informatorica: **Ica (Margarita) Jadrijević (rođ. 1937.)**

(Onda ste hodili balat u Milnu?) *Dõšla jõ tìn pūt u M(i)lnû na bãle. A jõ san hodĩla vãko vèce pūti... I lĩpo se jõ urẽdĩla, c̀rno vèšta, i ĩšli ti mĩ. I dõšli ti mĩ u sòlu, ka(l) c̀o, dõša me ćapà(t) Sěke otàc – stõri Tomõs – kal je õn pòće tũ mažũrku, tẽ stõre bãle... jũdi, jõ san letĩla, letĩla! Svè mi se bĩla počẽla sòla vrtĩ(t). A jõ govõrin da òćemo fremàt... Da nẽ! Ondà tũ mažũrku, tò san bĩla zapõntila tìn bõl! Jõ govõrin: sàl ću sèst i nẽcũ za ùru pòc balàt. Ali Êna da bi onà ĩšla dõma, a Sěka na tò govõri: „Nẽćeš hodĩ c̀à jer jõš nĩ dvõ bõta, jõš ćemo stõt!“ A dvĩ ùre je vèj bĩlo. A govõri Sěka da nekà Êna grẽ c̀à i zatvõri kũću, a tĩ ćeš hodĩ s mẽnõn, po ćemo lèc na mojũ pòsteju jõ i tĩ. A će c̀emo pò c̀à, a punà sòla svĩta, jõš je i lùtrija i jõš je svèga... (A kako je Seka balala?) A Sěka, ma da vĩdiš kakò je balàla, tò ti se vrtĩla, ma kò violĩna. Kò violĩna! I mažũrku i šõtĩš i pòlku i kvãtro pãši i svè! Svĩ su onĩ dobrò balàli, otàc ni je dobrò balõ. I võd u Hũmàc bĩla bi mejkò pūti dõšla na bãle ili bi bĩ dõša Martĩnàc s ãutõn po bi nas svè òdve balàt u Nerežĩšća. Ondà smo balàli, igrãli tũmbulu... kakò je tò lĩpo bĩlo. Jõ bi ùvi bĩla ništò dobĩla na lùtriju, tò*

bi ti bilo smīhà – jedôn pūt san dobila līpu pošōdu za dvōnājst jūdī, jedôn pūt dāsku za prà(t) rōbu, ondà bocūn, po su se ūvi smijāli da san sritnà.

Informatorica: Lukrica Dragičević (rođ. 1938.)

(Jesu to kantaduri pivoli?) Jē, bilo hi je majkō. Da vidiš će biđu sāl u Vèlu šetemōnu bìli zapìvoli onò „Ispovīlte se Gospodīnu“, ondà onò dōjde „i potōpi faraōnà u mōre crvèno“, ondà „Pūče mōj“... Mōjko mojà! A ka(l) bidu hodīli kopà sāl u korīzmu prīn Uskr̄sa, ūvik su pīsmè pīvoli po ògradima. Znōš cō? Bilo je glōda, ali bilo je vesēlje. Ondà je bilo glōda, a bilo je òpet līpo. A danàs nīsmò glōdni – ìmomo svè i nīmomo nīšta. Nīšta nīmomo! Nōjprīn, većinōn mālò zdrōvjo, nī nīkōr zdrōv. Nī nīkōr glōdan, ali ìmo i glōdnih. Jō san se rodīla dvas(t)prvī sēdmega tristiōsme. Jō i bràt smo sōmo. Mēni je otàc ūmra u nēn rātu – cetrdesēt i pēte. A māter mi je rodīla dvojīcu i umr̄li su mi òd gloda. Jedōn je žīvī pē misēcī, jedōn sēdan misēcī. A prīn, òpe su mi umr̄le dvī sestrè. Jednà mi je imāla dvī gōdine, a jednà bìce gōdinu i ništò i umr̄la je ol šcūcavice. I tākò... ondà se māter mūčila... išla san od osavnājst gōdin, a i prīn san hodīla nosī konīstre, i na drōbilicu, i bōlnicu grōdīla, a cè cū ti govori(t), sīnko... ali òpe – èto san se udōla, ìmon dvī cēre, ìmon pētero dicē, dvōnājst unūkih... tākò mi se čagōd žēja ispūnila...

Informator: Tomislav Jakšić (rođ. 1960.)

Svīt je nōjvēce hodī na lōzje. Lozà je bila ondà, višne, māsline. Ali nī bilo ni pūno māslin, nīsū svī imāli. Tò nī ni rodīlo kō danàs, jer nī bilo ūmjetnega gñōja, nīsū jūdī ni znāli čistī kō danàs. Ondà bi svīt hodī na žrnōte. A po vrtlima se dōsta sījo slanūtāk, šōčiva, a nōjvēce je bilo kupūsa. Prīn nī bilo ovōc. Bilo je ništò kōz, krōv, tovāri... (A ce ste Vi cinili?) Jō san hodī ū lōv. Lovīli smo zēce, prēpelice, òrebe, sītnu dīvjoč. Danàs ìmo i tīh dīvjih prōsoc. Bilo je ūvik lovōško društvo „Brōč“, a svāko je mīsto imālo svojū lōvnu jedinīcu. Hodīlo se po grūpima – po trī, četīri, pēt... Nī se smīlo hodīt sōm, a nōjmāne dvojīca! Zēca je bilo nōjtēzje ubīt, òn je bī nōjbžī. Ināce, dī izgōri, tōl hi bùde nōjvēce – tōl ni je pāša bōjo i svè, a nēce ni òn dī nī pāše, dī nī obrōdēno, dī je vèliko šūma, dī je špōrko. Zēc hòce na čistīnū. (Di ste hodili u lov?) Vāko svè vūda kolo Hūnca. Mī tē prēdīle zovemò: Vèla i Mōlo Plīš, ondà Strōne, Vrsovīca, Pōje, Mējovci, Dūmanīca i tākò...

Literatura

Barac-Grum, Vida (1985). Glasovne promjene u sustavu (na primjeru čakavskoga vokalizma). *Rasprave Zavoda za jezik IFF* 10–11: 49–53.

Borys, Wiesław (2007). *Čakavske leksičke studije. Praslavensko naslijeđe u čakavskome*

- leksičkom fondu.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Finka, Božidar (1971). Čakavsko narječje. *Čakavska rič* 1.1–2: 11–71.
- Finka, Božidar (1973). Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3: 5–77.
- Finka, Božidar (1977). Dugootočki čakavski govori. *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4: 7–178.
- Galović, Filip (2013). Jezične osobitosti mjesnoga govora Ložišća na otoku Braču. *Fluminensia* 25.1: 181–198.
- Galović, Filip (2013.). Prilog istraživanju jezika hrvatske dijalekatske poezije: bračko čakavsko pjesništvo. *Croatica et Slavica Iadertina* 9.1: 83–98.
- Galović, Filip (2013). Romanski elementi u nazivlju odjevnih predmeta, obuće i modnih dodataka u milnarskome idiomu. *Čakavska rič* 41.1–2: 159–188.
- Hraste, Mate (1940). Čakavski dijalekat ostrva Brača. *Srpski dijalektološki zbornik* 10: 3–66.
- Ivić, Pavle (1981). Prilog karakterizaciji pojedinih grupa čakavskih govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5: 67–91.
- Jutronić, Andre (1950). Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču. *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 34: 5–84.
- Kapović, Mate (2004). Jezični utjecaj velikih gradova. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30.1: 97–105.
- Kurtović Budja, Ivana (2010). Kopneni čakavski govori u okolici Splita, Šibenika i Zadra. Celinić, Anita, Ivana Kurtović Budja, Ankica Čilaš Šimpraga, Željko Jozić, ur. *Prinosi hrvatskoj dijalektnoj fonologiji*, Split – Zagreb: Književni krug Split, 77–157.
- Kurtović, Ivana, Domagoj Vidović (2005). Neutralizacija dugoga i kratkog *a* u južnočakavskim otočnim govorima. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31.1: 389–400.
- Lisac, Josip (2009). *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva (2012). *Zajednička povijest hrvatskih narječja: 1. Fonologija*. Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Menac-Mihalić, Mira (1989). Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija* 17: 81–109.
- Moguš, Milan (1977). *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Njavro, Mato, ur. (2005). *Otok Brač*. Zagreb: Turistička naklada d.o.o.
- Sujoldžić, Anita, Božidar Finka, Petar Šimunović, Pavao Rudan (1988). Sličnosti i razlike u govorima otoka Brača kao odraz migracijskih kretanja. *Rasprave Zavoda za jezik* 14: 163–184.

- Šimunović, Petar (2009). *Rječnik bračkih čakavskih govora*. (2. izd.). Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Vranić, Silvana (2002). *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu. 1. Fonologija*. Rijeka: Matica hrvatska Novalja.
- Vulić, Sanja, Marko Alerić (2009). O hrvatskom leksiku na temelju primjera iz čakavskog narječja. *Čakavska rič* 37.1–2: 35–55.

Adresa autora:

Kuzminečka 55
Zagreb
E-mail: filip.galovic17@gmail.com

LOCAL SPEECH OF DONJI HUMAC

Local speeches of island Brač have been researched and described as a whole, but local speech of Donji Humac has not been separately described yet. This paper presents the results of recent research of this idiom at various linguistic levels. It shows that this local speech shares most linguistic features with the other local speeches of island Brač, but there are some linguistic features which indicate that we need new researches and separately researches of some local speeches.

Key words: local speech of Donji Humac; local speeches of island of Brač; linguistic features; dialectology.